

Utorak, 16. novembar 2004. godine
Uvodna reč Odbrane Fatmira Limaja
Obraćanje Fatmira Limaja

Otvorena sednica

Optuženi su pristupili Sudu

Početak u 9.26 h.

Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju zaseda. Izvolite sedite.

SUDIJA PARKER: Dobro jutro. Nažalost, jutros ste morali da čekate jer je bilo problema sa transportom optuženih. Gospodine Guy-Smith, da li sam dobro shvatio da vi sada želite da pokrenete jedno pitanje?

ADVOKAT GUY- SMITH: Da, časni Sude, ako bih mogao. Ja se izvinjavam što vas prekidam. Moj klijent gospodin Bala juče je imao probleme ne samo zbog poveza na očima, što je danas kako sam razumeo izgleda rešeno, već i sa jako dugim vremenskim trajanjem transporta od Pritvorske jedinice do Suda. To je trajalo otprilike dva časa juče, kao i danas. Problem je u sledećem: kao što je i Tužilaštvo upoznato sa tim već neko vreme, moj klijent ima srčane tegobe i nije u najboljem zdravstvenom stanju. On mi je jutros rekao da se oseća veoma slabo i da je zabrinut za svoje zdravlje, kao i zbog činjenice da svaki put kada ga prevoze iz zatvora, ili bar poslednja dva puta, da je potrebno toliko mnogo vremena. Ja sam biciklom krenuo iz Suda do Pritvorske jedinice i trebalo mi je 15 minuta. Ja razumem da postoji možda zabrinutost kada je u pitanju bezbednost ili da su u pitanju gužve u saobraćaju ili da postoji neki drugi razlog zašto se to dešava. Ali njega to toliko brine da mi je čak rekao da pre želi da se suđenje nastavi bez njega nego da opet prolazi kroz stres koji preživljava tokom njegovog transporta. Ja sam ga i pre vašeg ulaska u sudnicu časni Sude pitao da li to on još uvek smatra, i on mi je rekao da želi da se obrati Sudu po tom pitanju, ukoliko je to moguće, jer je to problem koji će mu ukoliko se ne reši stalno stvarati zdravstvene probleme. Ja se još jednom izvinjavam što sam sada pokrenuo to pitanje, jer znam da časni Sud očekuje da se poštuje procedura. Međutim, smatrao sam da je pitanje dovoljno hitno i zato sam vam se i obratio.

SUDIJA PARKER: Gospodine Guy-Smith, mislim da u ovom trenutku ne bi bilo od koristi da nam se po tom pitanju obrati optuženi. Svakako da je to pitanje koje nas zabrinjava, jer bi vaš klijent trebalo da bude u stanju da učestvuje u ovom suđenju bez nepotrebnih štetnih posledica po njegovo zdravlje. Očigledno da je početak ovog suđenja i jučerašnje neuobičajeno dugo trajanje zasedanja verovatno doprinelo povećanju pritiska. A verovatno kada budemo ušli u rutinu sa odvijanjem suđenja, možda će shvatiti da prisustvovanje suđenju u trajanju od pola dana neće tražiti preveliki napor kao što je to bilo potrebno tokom jučerašnjeg zasedanja.

ADVOKAT GUY- SMITH: Shvatam to. Ali da li je to u pitanju ili nije, ja to ne znam časni Sude.

SUDIJA PARKER: Razumem, ali mislim da je potrebno da se to i dalje prati. I što je još važnije, iako sam o tome govorio, pitanje naloga u vezi načina na koji se optuženi transportuju do Suda i nazad u Pritvorsku jedinicu i vremena koje svaki od njih provede

tokom transporta je nešto o čemu bi po mom mišljenju bilo veoma korisno za vas da razgovarate sa sekretarom u čijoj je nadležnosti to pitanje.

ADVOKAT GUY- SMITH: Hvala vam na tome časni Sude.

SUDIJA PARKER: Zato vam prvo predlažem da pođete tim putem, a mi se svi ovde nadamo da kada počne uobičajeni tok suđenja iz dana u dan, da vaš klijent neće tada osećati da je to prenaporno za njega. Naravno, ukoliko u bilo kom trenutku bude postojala ozbiljna zabrinutost, ja vas molim da nam se obratite.

ADVOKAT GUY- SMITH: Zato sam ja i pokrenuo to pitanje. Ja ću slediti uputstvo Suda. Međutim, kada sam video kojom je brzinom ispoštovan vaš jučerašnji nalog, smatrao sam da bi bilo dobro da odmah obavestim Pretresno veće o tome.

SUDIJA PARKER: Ja ne želim sada gospodine Guy-Smith da raspravljam o nadležnosti ovog Pretresnog veća da izda nalog koji je izdalo juče.

ADVOKAT GUY- SMITH: Ja o tome i ne govorim.

SUDIJA PARKER: Čini se da je to bio način da se reši problem koji se nalazio u nerešivoj proceduralnoj situaciji i koji je brinuo sve optužene, zbog čega je Pretresno veće bilo spremno da se angažuje, i to smo i učinili.

ADVOKAT GUY- SMITH: Ja govorim u ime mog klijenta i verujem u ime ostalih i kažem vam da veoma cenimo ono što je Pretresno veće učinilo po tom pitanju.

SUDIJA PARKER: A ja mislim da bi u ovom trenutku za vašeg klijenta trebalo da se primeni nešto drugačiji pristup, kao što sam već napomenuo.

ADVOKAT GUY- SMITH: Nadamo se da će biti rezultata.

SUDIJA PARKER: Hvala vam. Gospodine Mansfield, razumeo sam da želite sada da iznesete vašu Uvodnu reč?

ADVOKAT MANSFIELD: Da časni Sude, ako dozvoljavate. Ali mi prvo dozvolite da proverim da li su svi dobili dokumente o kojima sam juče govorio da ću ih koristiti u Uvodnoj reči. To otprilike izgleda ovako. Postoji sadržaj na prvoj strani i tu se nalazi 11 dokumenata. Svi ovi dokumenti osim jednog možda su već bili pred ovim Sudom ranije.

SUDIJA PARKER: Izgleda da ih svi imamo gospodine Mansfield.

ADVOKAT MANSFIELD: Veoma sam vam zahvalan.

UVODNA REČ ODBRANE FATMIRA LIMAJA: ADVOKAT MANSFIELD

ADVOKAT MANSFIELD: Časni Sude, dozvolite mi onda da u ime Odbrane gospodina Limaja, zajedno sa mojim ko-zastupnikom kažem nekoliko stvari za koje se nadamo da će biti od koristi u vezi sa njegovim predmetom. Ja bih želeo da počnem od mesta gde je

Tužilaštvo juče završilo svoju Uvodnu reč, jer su oni istakli da je ovaj Sud ili da ovaj sudski proces na neki način predstavlja instrument pomirenja putem pravde. Razlog postojanja ovog Suda i način vođenja postupka ima za cilj da se određene grupe i pojedinci suoče sa istinom i određenim činjenicama. Mi takav pristup podržavamo - da vi možete da učestvujete u procesu kao njegov deo, ali naravno u okviru parametra koji su ustanovljeni na statutarnoj osnovi. Međutim, ukoliko se krene tim putem, odmah se javlja problem sa kontekstom ovog predmeta, koji je i istorijski i lični. Kontekst u ovoj Optužnici, jer mi kažemo da kada se neko osvrne unazad na kontekst ranijih dešavanja za ovaj predmet, jeste veoma važan i relevantan element koji će se javljati tokom ovog procesa suđenja, a važan je i relevantan u nekoliko aspekata. Prvo treba da se razmotri priroda sukoba tokom 1998. godine, kako je do njega došlo i kakva je bila vrsta odgovora kosovskih Albanaca u početnim mesecima. Svakako da svi ti faktori mogu da utiču na prirodu oružanog sukoba. I mogu li odmah da kažem da ja ne nameravam da ponavljam stvari koje sam izneo ili pokrenuo u pretpretresnom podnesku. To je prva stvar - procena prirode samog sukoba u kontekstu prethodnih događaja.

Drugo. Kontekst je važan zbog procene poteza i ponašanja za koje se tvrdi da ih je preduzeo branjenik koga ja zastupam - gospodin Fatmir Limaj. Drugim rečima, treba u tom kontekstu da se sagleda i priroda samog čoveka, ko je on, šta je radio i pre i posle događaja za koje se tereti u Optužnici. Jer sve to, ponavljam, može da bude od pomoći u proceni istinitosti navoda koji su izneti protiv njega. I treće je pitanje konteksta u vezi događaja pre i delimično posle relevantnog perioda i koliko je važan za proces pomirenja putem pravde. Slušanjem dokaza koje ćete čuti u svetlu tih događaja, vi treba da procenite da li je ovaj proces prenategnuto ili politički inspirisan.

Dakle, to su tri elementa u kojima kontekst postaje relevantan, a to ovog jutra želim da naglasim. Pre nego što se dotaknem samog opisivanja konteksta, očigledno je, iako je to veoma lako da se zanemari, pogotovo ako imate u vidu ono što je Tužilaštvo iznelo tokom jučerašnjeg zasedanja u ovom predmetu, da je ova Optužnica zasnovana na događajima u ograničenom vremenskom periodu. Radi se o tri meseca jedne godine, od maja do jula meseca 1998. godine. Svakako da je od uticaja da li je neko u tom periodu bio: ubijen, mučen, protivpravno kidnapovan - što je sve neoprostivo. S druge strane, juče smo čuli iz Optužnice da je broj takvih ljudi ograničen, i juče je navedeno da se tu radi o par desetina ljudi. Dakle, u periodu od tri meseca imamo samo nekoliko desetina žrtava, ne stotine, ne hiljade. Nakon ovoga što sam rekao, koji je kontekst koji se tiče ovog branjenika, gospodina Limaja a za koji ja tražim da ga imate u vidu? I ono što bih ja želeo da uradim ako dopuštate je da proučimo kako su se dve stvari paralelno razvijale tokom decenije pre 1998. godine. Drugim rečima, kako su se odvijali događaji u deceniji pre 1998. godine na Kosovu/Kosovë i kod samog Fatmira Limaja, jer se oni skoro neraskidivo prepliću. Ja ću od vas zatražiti, ne sada, ali kako se proces bude odvijao da imate na umu uslove i situaciju u kojoj se našao čovek kao što je Fatmir Limaj zajedno sa porodicom, i koji je sazrevao u tom periodu. Počeću sa 1989. godinom. Fatmir Limaj koji je rođen 1971. godine imao je tada 18 godina. Tada se i oženio. Završio je lokalnu osnovnu i srednju školu, a te 1989. godine je upisao Pravni fakultet na Univerzitetu u Prištini/Prishtinë. Jednom rečju, jedan običan, nenametljiv mladić koji nije bio u sukobu sa zakonom. Ali on živi pod senkom, veoma tamnom senkom koja se prostire po celom Kosovu/Kosovë koju je pravio čovek koga sada svi znaju širom Evrope, a to je bila senka u maju 1989. godine novoizabranog predsednika Srbije gospodina Miloševića, u istoj onoj godini kada se Limaj oženio i upisao fakultet. Iste 1989. godine je i novi srpski Ustav ukinuo autonomiju Kosova/Kosovë, i tada je počeo jedan zakonodavni program sa ciljem diskriminacije i ukidanja prava - gotovo na postojanje kosovskih Albanaca. A Limaj je naravno bio jedan od njih. Ovde bi morali na trenutak da se zaustavimo, kako bi sebi predstavili u kakvoj se

situaciji našla jedna osoba koja pripada grupi čije se postojanje dovodi u pitanje. Ja bih u njegovo ime rekao da ovde trebamo da uzmemo u obzir njegovu odgovornost prema drugima svih tih godina. To je nešto što ćete zapaziti u svim stvarima o kojima ću ovog prepodneva da govorim, jer je on želeo da učestvuje u događajima, a ne da se drži izolovano u narastajućem *apartheidu* do koga je došlo sa početkom Miloševićeve ere.

Sledeća 1990. godina je takođe važna jer je njegov prvi sin tada rođen, ali je važna i zato jer je te godine 5. jula raspušten Parlament Kosova/Kosovë. A to je i godina u kojoj je doneto još više zakona o kojima sam govorio od strane Srba, Srpske vlade. Ta je politika ironično bila nazvana "Program za ostvarenje mira, slobode, ravnopravnosti, demokratije i prosperiteta u pokrajini Kosovo/Kosovë." Od ovoga ništa ne može da bude dalje od istine. Stvari su bile potpuno suprotne od principa koji se pominju u naslovu programa: mir, sloboda, ravnopravnost, demokratija i prosperitet - dogodiće se kosovskim Albancima upravo suprotno. Ja samo želim ako mogu da vam prikažem opis iz izveštaja Human Rights Watch-a. Ja ću to citirati. Nije potrebno da se to stavlja na ekran ili da ga imate pred sobom, ali ako neko želi da proveriti, to je na strani broj 27. Evo na koji način se od 1990. godine pa na dalje opisuje Kosovo/Kosovë. To su godine kada ovaj mladi čovek pokušava da zasnuje porodicu i da brine o svojoj deci. Kosovo/Kosovë je postalo policijska država kojom se upravljalo iz Beograda. Velika srpska vojna prisutnost donela je masovna kršenja ljudskih prava: policijsko nasilje, proizvoljna hapšenja, mučenja, postali su uobičajena pojava. Albanci su bili zatvarani, hapšeni, krivično gonjeni i zatvarani samo zbog njihove nacionalne pripadnosti, političkih uverenja ili zbog pripadnosti nekoj organizaciji ili instituciji koju je Srpska vlast zabranila ili joj se nije sviđala. Tokom ovih nesigurnih godina u takvoj policijskoj državi ne hiljade, nego stotine hiljada kosovskih Albanaca odstranjeni su iz državnih institucija. To se posebno osetilo u najvažnijim delovima za bilo koje društvo – u obrazovanju. Svi albanski nastavnici su otpušteni, a sve škole na albanskom jeziku su zatvorene. Ovaj proces je imao uticaj na sve aspekte života, a pipci policijske države dosegli su sve aspekte identiteta kosovskih Albanaca. Cilj je bio jasan: želeli su da izbrišu taj identitet. Human Rights Watch procenjuje da se tokom sedam godina, od početka 1990. godine 350.000 Albanaca raselilo po dijaspori što je po našem mišljenju bilo katastrofalno. To su sve izrazi koje je i Tužilaštvo juče koristilo, ali u drugom kontekstu. Katastrofa je zadesila tu zajednicu tokom godina samo zbog njihove nacionalne pripadnosti. Pri kraju tog sedmogodišnjeg perioda od 1990. do 1997. godine, 1996. godine je, kao što piše u izveštaju Human Rights Watcha pojačan intenzitet kršenja ljudskih prava. Policijska je delovala gotovo bez ikakve odgovornosti. Policijsko nasilje je u suštini sprovedeno na tri načina: slučajna premlaćivanja na ulicama i javnim mestima, napadi na politički aktivne Albance, i proizvoljne odmazde zbog napada OVK. Zaustaviću se ovde. Zamislite da u vašoj zemlji raspuste skupštinu i da vas okupira u osnovi jedna strana sila i da vam uskrate pravo na postojanje. Nije ni čudo da onda toliko ljudi napusti zemlju. I kao što ste već čuli, i sam Fatmir Limaj bio je prisiljen da pobegne sa Kosova/Kosovë. To je bila jedna vrsta etničkog čišćenja i to najgore vrste. Da upotrebim reči koje se obično koriste u drugom kontekstu, ali to je bio sistematski i rasprostranjen napad na civilno stanovništvo. Sada smo stigli do 1998. godine. Prema izveštaju Human Rights Watch-a na strani broj 47, te godine je između meseca maja i septembra još 298.000 kosovskih Albanaca interno raseljeno. Postepeno tokom te godine su snage Savezne Republike Jugoslavije, SRJ skraćeno, snage Republike Srbije i snage MUP-a sve više sprovodile intenzivniju kampanju u odnosu na dotadašnje akcije. Čitava sela su tada bila srasnjena sa zemljom. Dolazi ne samo do razaranja imovine, nego i do ubistava muškaraca, žena i dece – mladih i starih. I još jednom napominjem da katastrofa i užas koji su se tamo događali se ne meri desetinama nego stotinama i hiljadama ubijenih ljudi i uništenih domova. Situacija je tada

bila daleko gora nego u odnosu na incidente koji su vama poznati: masakr porodice Jashari u februaru i martu mesecu 1998. godine u Drenici/Drenicë; tri sela napadnuta: 83 mrtvih a od njih 24 žena i dece; jednoj trudnici su pucali u lice; četiri brata iz jedne porodice su ubijena; deset članova porodice Ahmeti je streljano. Nema nikakve sumnje da ovaj užas i katastrofu niko tada nije mogao da zaboravi. Ja to kažem zato da bi vi tokom donošenja presude u ovom predmetu imali na umu i događaje koji su se ranije odigrali, pogotovo nakon što je juče Tužilaštvo u kontekstu pomirenja pročitalo spisak Srba koji su optuženi. Međutim, taj spisak Srba koji su optuženi ne odnosi se na one događaje od pre 1. januara 1999. godine. Drugim rečima, događaji o kojima sam nešto detaljnije govorio nisu predmet Optužnica. I u Srpskoj vlasti postoje oni koji planirano nisu nikoga disciplinovali ili poslali nekog drugog da sprovede istragu u vezi sa onim što se dogodilo. I u takvom okruženju, taj mladi čovek sa svojom porodicom – on sada ima još troje dece koje je dobio tokom 1990. – tih, tri ćerke koje su rođene 1993. godine, 1995. godine i 1999. godine. One sada imaju 11, 9 i 5 godina. On takođe u tim godinama, uprkos otporu i represiji diplomira na univerzitetu za koji sam već rekao da je upisao 1989. godine. Diplomirao je 1995. godine, a 1996. godine započeo je postdiplomske studije o međunarodnim odnosima, ali je morao da ih prekine kada je napustio zemlju 1997. godine. Ali svih tih godina uprkos svih događaja ni sa jedne strane se ne sugeriše da je Fatmir Limaj vodio bilo kakvu kampanju neprijateljstva ili zlostavljanja bilo koje vrste prema bilo kojoj drugoj grupi na Kosovu/Kosovë. On se u proleće 1998. godine vraća na Kosovo/Kosovë gde se i rodio kako bi se suprotstavio vojnom prisustvu jedne dobro opremljene i dugo stacionirane snage, tako što pokušava da udahne život malim grupama oružanog otpora, seljacima koji su pokušavali da se odbrane od vojne sile koju sam vam opisao. Nema sumnje da će i on sam uz vašu dozvolu ovog jutra nešto o tome da kaže.

Pre nego što krenem dalje, dopustite mi da postavim jedno pitanje koje se odnosi na proleće 1998. godine, na vreme koje se navodi u Optužnici, od maja do jula meseca. Glavno pitanje je da li je Lapušnik/Llapushnik bio farma ili logor, da li je to bilo mesto zatvaranja i mučenja i tako dalje. Zaustavili smo se u ovom trenutku kako bi razmotrili stvari koje su se dešavale u vreme kada se Fatmir Limaj vratio u zemlju. Kao što ste čuli, nije navedeno da je on odmah otišao u Lapušnik/Llapushnik. Pitanje koje želim da postavim je pitanje koga se dotaklo Tužilaštvo u njihovom prepretnom podnesku u paragrafu broj 39. Imajući u vidu lokaciju Lapušnika/Llapushnik, da li bi iko odlučio da tamo osnuje mesto za zatvaranje civila, na liniji fronta, 350 metara udaljeno od Srpskih snaga. Ako stojite u dvorištu imanja, možete da vidite mesto na kome su se nalazile Srpske snage. Mi vam tvrdimo da ne trebate da imate vojnog genija koji će da vam kaže da to nije mesto na kom treba da držite civile. Ako vas u to vreme u proleće 1998. godine najviše brine odbrana od Srpske vojne mašinerije, ako ste na to fokusirani, mi sugerišemo da ćete se onda teško odlučiti da budete ometani u upotrebi svojih snaga dovođenjem civila iz raznih opština po nesigurnim putevima i pod nesigurnim okruženjem do veoma ranjivog položaja koji se nalazi odmah ispred srpskih linija. Drugo bi bilo pitanje da se ovde radi o ratnim zarobljenicima, drugim rečima o vojnicima ili ljudima koji učestvuju u borbi. Vi možete, zato što je to razumljivo, da tamo držite ljude koje zarobite na liniji fronta, ali vi sigurno nećete da dovodite na to mesto civile. To je pitanje koje trebate da postavite sebi časni Sude kada budete razmatrali predmetne događaje. Rekao sam vam da ću vas zamoliti da razmotrite kontekst ovog kratkog vremenskog perioda, pa bih zato sada želeo da pređem i na događaje posle relevantnog perioda za Optužnicu. Drugim rečima, kako se Fatmir Limaj ponašao u godinama odmah nakon završetka rata.

16. oktobra 1999. godine osnovana je Demokratska Partija Progresa Kosova - DPPK i on je imao ulogu u tome, a onda naravno i u stvaranju Demokratske Partije Kosova - DPK, koja je iz nje nastala. On je bio sekretar za odnose sa javnošću. A posle prvih

parlamentarnih izbora 2001. godine, on je postao... on je postao predsednik poslaničke grupe DPK u Parlamentu Kosova/Kosovë, a naravno i poslanik koji je izabran na demokratski način. Sasvim je jasno da je on igrao ključnu ulogu u institucijama koje su se tada razvijale u tranziciji, jer se on zalagao za sveobuhvatnu demokratiju. Razlog zašto ovo spominjem je isti kao i zbog čega sam pomenuo događaje pre onog tromesečnog perioda, dakle - da bi se procenilo da li je to čovek koji je nadgledao ubijanja i mučenja i koji se preko noći promenio u diplomatu, ozbiljnog i iskrenog političara koji traži novo jedinstvo unutar Kosova/Kosovë. Naravno da su to stvari o kojima će se odlučivati u razgovorima o konačnom statusu sledeće godine. On je još jednom pokazao nesvakidašnju odgovornost u trenutku kada je svakako mogao da učini nešto suprotno - da je želeo da isprovocira stvaranje drugačije političke situacije i rešenje. S tim u vezi, želim da vas zamolim da pogledate neka veoma važna dokumenta koja govore o prirodi osobe koja se danas nalazi pred vama. Ako pogledate u svežanj dokumenata koje ste dobili, prvi dokument je onaj koji je Sudu poslao premijer Vlade Privremenih institucija samouprave Kosova/Kosovë, kao što piše na prvoj stranici dokumenta. Pismo je upućeno 13. marta. Određeni deo ovih dokumenata je dostavljen Sudu zbog potrebe privremenog puštanja na slobodu optuženog u ovom predmetu. Međutim, mi vas molimo da ponovo pogledate ta dokumenta kako bi stekli sliku koja može, da kažem tako, da vam bude na umu tokom mog današnjeg izlaganja u ovoj sudnici. Mišljenje premijera koji govori u ime Vlade Kosova/Kosovë, ja ću pročitati samo neke paragrafe, ali tu sve piše. Citiram na prvoj strani: "Želim da vam pružim uveravanja da ja delim mišljenje mnogih lokalnih i međunarodnih kolega koji učestvuju u našim zajedničkim naporima da se na Kosovu/Kosovë ostvari vladavina prava – da je stav gospodina Limaja prema MKTJ za primer. Kao premijer Kosova/Kosovë veoma često ponavljam da je pored svih naših napora, njegova spremnost da se dobrovoljno pojavi na suđenju, njegovo priznavanje nadležnosti Suda i potpuna saradnja sa istim bila od najvećeg uticaja da situacija ostane mirna [na Kosovu/Kosovë]. Njegov stav je tu najviše pomogao. Pored toga, od ključne važnosti je bilo i njegovo obraćanje građanima, kada je on bez ikakve dvosmislenosti priznao da je MKTJ nadležan za njegovo krivično gonjenje, kada je jasno izneo svoju nameru da se preda i apelovao na građane da ne protestuju protiv optužbi koje su protiv njega podignute pred ovim Sudom, već da priznaju nadležnost Suda i da rade na jačanju institucija i vladavini prava." Ovdje ću da zastanem. Kada je došlo do velikih demonstracija u Prištini/Prishtinë i na Kosovu/Kosovë sa prisustvom četvrtine miliona ljudi, on je tada mogao da uznemiri javnost i naglasi krhkost jedinstva partija koje je gradio sa ostalima, a mi kažemo da on nije bio čovek koji je zaista pokušavao da uništava kao što se to navodi u Optužnici protiv njega. Citiram sledeći paragraf: "Gospodina Limaja stav je doprineo u velikoj meri da se odredi pravilo ponašanja prema vašim poštovanim ovlašćenjima [MKTJ] koja se u ovom regionu veoma često osporavaju i dovode u pitanje. Međutim, kada se radi o Kosovu/Kosovë, naša odlučnost da dođe do pune saradnje sa MKTJ je čvrsta i iskrena i ne treba je mešati sa onim vladama i građanima koji ne priznaju vašu nadležnost i koji traže bilo koju mogućnost da izbegnu ispunjavanje svojih obaveza u odnosu na MKTJ. Ponašanje gospodina Limaja na svaki način je ilustracija naše odlučnosti za punu saradnju. Smatram da je takođe važno da naglasim da je gospodin Limaj igrao ključnu ulogu u periodu posle rata na Kosovu/Kosovë. On je bio najkonstruktivnija osoba u sastavu Parlamenta Kosova/Kosovë i stvarao je ključne veze među različitim političkim i etničkim grupama. Zbog toga je on bio i još uvek jeste veoma poštovan, i njegov se doprinos priznaje. U isto vreme, mi imamo u vidu da on nikada ranije nije bio osuđivan za bilo kakav prestup. Potpuno suprotno: on je učeni pravnik i bivši borac koji se priključio snagama Oslobođilačke Vojske Kosova u traganju za slobodom za sve građane Kosova/Kosovë, bez obzira na

njihovu nacionalnost, veru ili političko mišljenje." Naravno da treba da se kaže da premijer može ili hoće da tako nešto kaže za jednog od svojih zamenika, ali imajući u vidu njegov položaj i demokratsku instituciju na čijem je on čelu, nije verovatno da bi on govorio takve stvari samo da bi se reklo u kontekstu Kosova/Kosovë. Moguće je da isto to ne bi moglo da se kaže za druge nadležnosti. Međutim, ako okrenete... ili ako biste bili dovoljno ljubazni da okrenete sledeći dokument kako bi ilustrovao ono što sam istakao. To nije samo pismo prijatelja Albanca sa Kosova/Kosovë. A sledeći dokument na strani broj 4 je pismo Daan Evertsa napisano 28. aprila 2003. godine koji se nalazio na čelu radne grupe OEBS-a. On je imao izuzetno važnu ulogu po pitanju rekonstrukcije unutar Kosova/Kosovë. Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju na Kosovu/Kosovë je možda jedna od najvažnijih međunarodnih organizacija. I evo šta je on rekao u pismu Glavnoj tužiteljki MKTJ: "Iako ja ne mogu da prosuđujem o događajima koji su se odvijali u periodu za vreme rata, ja sam sasvim dobro upoznao gospodina Limaja tokom skoro tri godine svog mandata kao šef misije OEBS-a na Kosovu/Kosovë odmah posle sukoba, kada je Međunarodna zajednica bila angažovana na rekonstrukciji u tom regionu. Kao angažovani član Parlamenta Kosova/Kosovë, gospodin Limaj je uvek zastupao zajednički, pomirljiv pristup i naglašavao je važnost kompromisa i uvažavanja. On je snažno branio argumente svoje stranke DPK o potrebi priključenja zajedničkoj Privremenoj administrativnoj strukturi (uključujući i srpske učesnike) koja je u to vreme bila ključna za postizanje širokog sporazuma o izvršnoj vlasti od strane uprave UN. On je takođe zauzeo čvrst stav protiv etničkog nasilja i nacionalnog ekstremizma na Kosovu/Kosovë kao i u odnosu na obližnji građanski rat u BJR Makedoniji i južnoj Srbiji." Ukratko, gospodin Limaj je pokazao spremnost i sklonost za, kako je Tužilaštvo to juče opisalo "pomirenje i obnovu". A na stranici broj 5 se pismo nastavlja: "Ukratko, tokom post-konfliktnih perioda i izraženih nacionalističkih i ekstremističkih tendencija, smatram da je gospodin Limaj političar koji je spreman na kompromis i konstruktivan rad sa Međunarodnom upravom na Kosovu/Kosovë kao i sa brojnim etničkim grupama". Mi kažemo da je važnost ovog pisma što ovaj gospodin nije neko koga lako možete da navedete na pogrešan trag, i koji je u stanju da pažljivo proceni prirodu osobe sa kojom kontaktira. I ako bi on na trenutak pomislio da je gospodin Limaj nepredvidljiv i da manipuliše, ja sam siguran da ovo pismo ne bi ni bilo napisano. Njega potvrđuje i sledeći dokument, strana broj 6. Ovo je svedočenje gospođe Carolyn McCool, i vi ćete da vidite iz njene biografije koju vam prilažemo na strani broj 8, da ona ima impresivnu karijeru u Kanadi, i da je radila na brojnim pozicijama pre nego što je počela da radi na Kosovu/Kosovë. Mi to ponovo prilažemo da bi vi mogli da vidite o kakvim se ljudima radi koji dolaze izvan Kosova/Kosovë i koji daju svoje ocene i karakteristike o ljudima sa Kosova/Kosovë. Ona kaže na stranici broj 6 u paragrafu broj 2:" U avgustu 1999. godine otišla sam na Kosovo/Kosovë kao prva direktorka OEBS misije na Kosovu/Kosovë, poznata kao OMiK, za region Mitrovice/Mitrovicë, i na tom mestu sam bila do decembra 2000. godine. Posle toga sam prešla u Prištinu/Prishtinë kao direktorka za demokratizaciju..." Zatim ona opisuje gde je pre toga radila, a to sam već pominjao. " Na početku 2001. godine upoznala sam Fatmira Limaja nakon mog prelaska u Prištinu/Prishtinë. Kao direktorki za demokratizaciju OMiK-a bilo mi je potrebno da se upoznam sa političkim liderima. Poznavala sam Fatmira Limaja kao potpredsednika Demokratske Partije Kosova, poznate kao DPK". Paragraf broj 4:" Posle sastanaka i razgovora sa gospodinom Limajem, zaključila sam o njemu da je on jedan od najotvorenijih i najprogresivnijih političara koje sam ja upoznala na Kosovu/Kosovë iz bilo koje etničke grupe. Činilo mi se da je on sve vreme transparentan i da je privržen demokratskoj budućnosti za sve ljude na Kosovu/Kosovë koje bi se integrisalo u Evropu i bilo u bliskim vezama sa Severnom Amerikom. Isto tako je privržen uspostavljanju

društva na osnovi vladavine prava koja bi obezbedila integraciju. Gospodin Limaj je na osnovu mog iskustva sve vreme bio voljan da sarađuje sa Međunarodnom zajednicom na Kosovu/Kosovë bez obzira da li je to bilo po pitanju razvoja političkih stranaka, izbornog procesa ili Parlamenta Kosova/Kosovë u koji je izabran u novembru 2001. godine. Gospodin Limaj nije jedini koji me je impresionirao na ovaj način. Ima i drugih u njegovoj partiji kao i u drugim partijama i u drugim etničkim zajednicama, koji su takode pokazali da je njihov osnovni interes da se izgradi budućnost za Kosovo/Kosovë u koju će biti uključene sve nacionalnosti, koje će biti demokratsko i koje će da uvažava javni interes. Ali po mom mišljenju, grupa političara koja može da se opiše na ovaj način je prilično mala. Ja smatram i čvrsto podupirem mišljenje da je gospodin Fatmir Limaj deo ove relativno male zajednice. Gospodin Fatmir Limaj je bez sumnje jedan od onih političara kosovskih Albanaca koji je najspremniji da razgovara sa kosovskim Srbima na jedan otvoren, odgovoran i pošten način. Ja sam tokom kontakata s njim 2001. godine shvatila da je on zainteresovan za albansko-srpski dijalog na jednom principijelnom nivou, a ne samo na nivou proste retorike. Na svakom sastanku kada sam ga srela a gde su bili i kosovski Srbi, on je umeo da kristalizuje suštinu i da razjasni liniju podele na način koji je bio veoma koristan za celokupan proces. Na tim sastancima koje nazivamo multi-etničkim dijalozima je gospodin Limaj po mom iskustvu bio jedan od najproduktivnijih i najpoštenijih učesnika. Ne želim da sugerišem da se on slagao sa percepcijama i analizama kosovskih Srba - potpuno suprotno od toga. Njegovi pogledi su se u potpunosti razlikovali od pozicija kosovskih Srba. Radije bih rekla da je Fatmir Limaj spreman da se bavi tim pitanjima i na političkom nivou i na principijelnom nivou. Na primer, ja znam iz ličnog iskustva da je on bio spreman da se lično i pojedinačno sastaje sa kosovskim Srbima i to na način koji nije samo sastanka radi, već je uvek bio veoma profesionalan". Na sledećoj strani: "Nikada nisam čula da Fatmir Limaj izražava mržnju prema ljudima drugih nacionalnosti, uključujući i kosovske Srbe, niti sam ikad čula da bilo koga podstiče na nasilje protiv nekog drugog – nevezano za etničku pripadnost. Na osnovu mog iskustva, on je uvek bio veoma korektan i pristojno se ponašao prema svim ljudima bez obzira na njihovu etničku, versku, političku ili nacionalnu pripadnost." I na kraju: "Moje visoko poštovanje prema Fatmiru Limaju je očigledno. Ja sam o svojim komentarima o njemu pažljivo razmislila kako zbog važnosti optužbi sa kojima je suočen, tako i zbog mog visokog poštovanja prema Sudu. Ono što sam ovde videla odražava se u mom iskrenom mišljenju da je gospodin Limaj jedan od najprogresivnijih i najprosvetljenijih političara koji deluju danas na Kosovu/Kosovë". Ako mogu da dodam da je šteta što ona [Carolyn McCool] nije tu i što ne može da učestvuje. Očigledno mislite da je ovo svedočenje najbolje svedočenje koje neko može da očekuje, a mi kažemo da je to zaslužen. I tako ponovo, ako postoje stvari koje ćete vi razmatrati tokom ovog predmeta dok se dokazi budu iznosili, možda ćete hteti i da to reflektujete na opis prirode ovog čoveka. Ali nije u pitanju samo priroda ovog čoveka, u pitanju su i sama njegova činjenja kao i njegov stav prema ovom Sudu i njegov stav prema optužbama. Sada želim da pređem hronološki na poslednje događaje i na ono što se dogodilo. Mi kažemo da je veoma važno da vidimo šta se dogodilo kada je u stvari došlo do događaja koji su ga se lično ticali. 27. januara 2003. godine potvrđena je Optužnica za ovaj predmet. Ona je bila zapečaćena kao što nam je poznato do ponedeljka 17. februara 2003. godine. U subotu 15. februara 2003. godine gospodin Limaj je sa ostalima otišao na kratak odmor u Sloveniju. I kao što ćete uskoro videti, ovo je bilo poznato nekima iz vlasti [kosovskih] – da je on otišao. Važni pojedinci u vlasti su znali da je on otišao, iako je naravno pre 15. februara Optužnica bila potvrđena i zapečaćena. U ponedeljak 17. februara, dok je on još uvek bio na putu, čuo je da je došlo do nekih hapšenja. Ali mi kažemo da ono što je važno jeste da on nije nestao, nije pobegao. Jer svakako, ako je Tužilaštvo u pravu, on je morao da zna da je on, zato što je

po njihovom mišljenju počinio užasne stvari u Lapušniku/Llapushnik bio možda jedan od onih koji su traženi. Ali on nije nestao, kao što sam rekao. On ima vremena da to uradi 17. februara, ali on tada još uvek ne zna da je i protiv njega podignuta Optužnica, a to saznaje sledećeg dana, u utorak 18. februara. I sada smo stigli do 10 stranice dokumenta. Ako možete da okrenete tu stranu. Na njoj se nalazi transkript jednog telefonskog razgovora. Važnost tog telefonskog razgovora je dvostruka: Prvo, u njemu je obavešten o stvarima koje se njega tiču. Drugo, razgovor je obavljen mobilnim telefonom. Mi na kraju tvrdimo da vlasti ne bi znale gde se on tačno nalazio osim ako im sam ne bi jasno rekao, što je on i učinio. Mi kažemo da je sve ono što se posle toga dogodilo direktna posledica odgovornog ponašanja gospodina Limaja. Ako samo mogu da pročitam deo tog snimljenog telefonskog razgovora, koji je i bio objavljen. U pitanju je novinar *Reutersa* koji ga je pozvao u 14.30 časova i saopštio mu da je to objavljeno u Crnoj Gori, a Limaj kaže: "Ne. Ovo prvi put čujem. Molim vas da mi to pročitate." Onda mu se to pročita preko telefona, a zatim ga pitaju da li se ikada sreo sa istražiteljima Haškog tribunala. On je odgovorio da nije." Da li biste se predali Haškom tribunalu? - Apsolutno. Da li biste se dobrovoljno predali? – Apsolutno da. Ako sam ja jedan od optuženih, ja ću dobrovoljno da se predam, ali prvo ću da se vratim na Kosovo/Kosovë da bi se pozdravio sa porodicom i odmah ću zatim da se predam." Mi tvrdimo da je ovakav postupak nešto što je sasvim odgovorno i razumno. "Optuženi ste za ratne zločine. Da li se smatrate krivim? – Apsolutno ne. Ja sam se borio za slobodu mog naroda. Neću klonuti ni zbog kakve Optužnice i uopšte se ne smatram krivim. Ići ću u Hag da branim Kosovo/Kosovë kao što sam to uvek i radio." Novinar mu se tada zahvalio. Ali tu se stvar ne završava. Ako možete da okrenete sledeći dokument, jer se tu nalazi druga izjava premijera Kosova/Kosovë, čoveka koji je po nama bio veoma odgovoran. Otprilike nekih sat i po kasnije, Limaj nije nestao u dolinama i brdima Slovenije iako je znao da je za njim raspisana poternica, ako je kriv kao što se tvrdi. A on u stvari radi potpuno suprotnu stvar. On ostaje gde jeste i telefonira premijeru. Razgovarali su o... na osnovu sećanja premijera, a to se nalazi na strani broj 12. u dokumentu 18. februara 2003. godine. Premijer je zapisao: "Oko 16.00 časova gospodin Limaj mi je telefonirao na broj u mojoj službenoj rezidenciji. Obavestio me je da je upravo saznao za Optužnicu koja je podignuta protiv njega i izrazio je svoju spremnost da se dobrovoljno preda Haškom Tribunalu. Na kraju, tražio je da mu se omogući da se vrati u Prištinu/Prištinë iz Slovenije i da se pozdravi sa porodicom a da zatim odmah otputuje za Hag gde bi se dobrovoljno predao MKTJ." Na sledećoj strani piše. "Ja sam takođe svestan da je pre svog pritvaranja gospodin Limaj javno rekao preko kosovskih medija da je on spreman i odlučan da se dobrovoljno preda MKTJ u Hagu. Izrazio je i svoje žaljenje što je bio izvan Kosova/Kosovë kada je Optužnica obelodanjena. Imajući na umu da je za bezbednost na Kosovu/Kosovë odgovoran Specijalni predstavnik generalnog sekretara UN, u okviru svojih mogućnosti ja sam kao premijer Kosova/Kosovë zamolio gospodina Steinera da omogući povratak gospodina Limaja iz Slovenije na Kosovo/Kosovë i da odatle onda putuje u Hag. Taj sastanak između SPGS UN gospodina Steinera, mene i drugih predstavnika kosovske vlasti..." on ih sve navodi "...održan je u kancelariji gospodina Steinera od 17.00 – 18.00 časova 18. februara 2003. godine." Vi vidite da su događaji posle 14.30 časova pokazali i odgovorno ponašanje Vlade Kosova/Kosovë, i mi kažemo - odgovornog političara gospodina Limaja u načinu njegove reakcije. On je, mi kažemo, stvarao uslove za potpuno adekvatnu predaju vlastima, a mi tvrdimo da je to sastavni deo njegovog pristupa sa čvrstom verom prema ovom Sudu i procesu kroz koji prolazi, na šta je pozvao i narod Kosova/Kosovë da uradi isto. I kao što ćete da vidite na strani broj 13: "SPGS UN izrazio je spremnost da otputuje specijalnim avionom u Sloveniju sledećeg jutra, 19. februara 2003. godine i da bude u pratnji gospodina Limaja pri njegovom povratku iz Slovenije na Kosovo/Kosovë, odakle će onda gospodin Limaj da

otputuje u Hag." U kasnijem pismu, on je, ne tražim od vas da to čitate, strane su broj 14 i 15, on je potvrdio da je znao gde se nalazi gospodin Limaj u Sloveniji kada je razgovarao sa gospodinom Steinerom, i zbog toga se o tome razgovaralo u 17.00 časova. Gospodin Limaj je ostao u svom hotelu u Sloveniji. Jasno je da je gospodin Limaj pre nego što ga je privela Slovenačka policija koja je nešto kasnije otišla u hotel, dao još jednu izjavu za javnost koja se nalazi na stranici broj 17, a neki delovi su važni za prosuđivanje o gospodinu Limaju i njegovom odnosu prema optužbama i prema ovom Sudu. Na strani broj 17 juče smo našli jedan bolji transkript onoga što je on 18. februara 2003. godine rekao RTK, Radio Televiziji Kosova/Kosovë, pre nego što je pritvoren. Dakle, to je na stranama 17 i 18 na kojima je bolja verzija onoga što se nalazi na strani broj 19. Ako samo mogu da pročitam šta on kaže u intervjuu 18. februara 2003. godine pre nego što je pritvoren." Da vam iskreno kažem, iznenađen sam naravno što je došlo do takve izjave i do Optužnice, ali ja na to gledam kao na dužnost koju ja na kraju moram da izvršim. U svakom slučaju, Haški Tribunal kao ugledna međunarodna institucija tako predviđa i naravno da ću joj se ja povinovati... Ovu Optužnicu je pripremila gospođa Del Ponte. Kao što kažete, ja sam bio i još uvek sam u inostranstvu, ali sada nakon što sam primio ove informacije pre sat i po' ili dva, ja ću se spremiti da otputujem za Prištinu/Prishtinë, dobrovoljno ću se predati ili ću otputovati na Sud u Hagu, kako bi se normalno odvijala procedura u vezi ove Optužnice. Nema sumnje da je to greška, ali kao što ste videli iz njihove izjave, bilo je puno njih koji su znali za to. Normalno je da je to tajna KFOR-a ili gospođe Del Ponte, i ja mogu da potvrdim da nisam imao ni najmanji nagoveštaj ili upozorenje da će ovo da se dogodi, tako da sam ja nastavio da obavljam svoje redovne dužnosti i obaveze u skladu sa mojim unapred utvrđenim rasporedom. I tako sam se slučajno i našao izvan Kosova/Kosovë. Najviše bih želeo da sam bio na Kosovu/Kosovë kada je ta vest objavljena, ali ja se nadam da ću stići na Kosovo/Kosovë i zato nema potrebe da bilo ko pravi neku predstavu, zato jer sam ja spreman za sve ovo i spreman sam da dobrovoljno odem u Hag. Kažem "dobrovoljno" jer sam uveren i veoma sam ponosan kada razmišljam o svojoj prošlosti i onom šta sam uradio do sada. Ako me pitate šta bih promenio, ja vam kažem da ako bih još milion puta živeo isti život koji sam živeo do sada, ništa ne bih promenio ni za jednu sekundu ili za jedan milimetar. Sve bih uradio isto, jer sam ubeđen da je ono što sam ja radio bilo u službi moje zemlje i mog naroda i da sam se ponašao u okviru svih nacionalnih i međunarodnih pravila. Možda je najveći zločin koji sam ja učinio bio onda kada smo moji vojnici i ja zaštitili 85.000 civila, ljudskih života..." Ako mogu samo da dodam da se radi o civilima koji su odvedeni u planine."...Možda je to bio najveći zločin koji sam učinio zato što nisam dozvolio Srpskim fašističkim trupama da počine genocid na teritoriji na kojoj smo mi [OVK] delovali. Na toj osnovi ja sam spreman da odem tamo i ja koristim ovu priliku da preko vašeg programa apelujem na sve one koji me podržavaju i na sve građane da od ovoga ne prave veliku stvar. Neka to prihvate mirno, zato što moramo da budemo uvereni u to da ako smo mogli da branimo Kosovo/Kosovë u mnogo gorim okolnostima, da ću ja biti u stanju da odbranim Kosovo/Kosovë i našu slavnu vojsku, Oslobodilačku vojsku Kosova u procesu koji je pokrenula gospođa Del Ponte. Na kraju mora da bude jasno svim građanima Kosova/Kosovë da je proces kroz koji Kosovo/Kosovë prolazi i kome smo svi mi privrženi – da stvorimo državu od Kosova/Kosovë - mnogo važniji od bilo kog pojedinca. Zbog toga ja pozivam sve da ne nanose štetu političkom procesu i da nastave sa ovim procesom sve dok ne dobijemo svoju državu. Sudbina pojedinca je beznačajna u odnosu na to, kao što je i moja sudbina. Ništa više. Ja ću nastaviti da obavljam svoju dužnost i ovo vidim kao cenu za nezavisnost Kosova/Kosovë. I ako je potrebno da platim tu cenu za nezavisnost Kosova/Kosovë, ja sam spreman da to i uradim, kao što smo već i bili spremni

da damo svoje živote za Kosovo/Kosovë." Mi tvrdimo da je ovo veoma impresivan i iskren govor iz srca. I otprilike u isto ovo vreme, strana broj 20...

prevodioci: Molimo zastupnika da govori sporije. Hvala vam puno.

ADVOKAT MANSFIELD: ...I on kaže na strani broj 20: "Vi znate da je podignuta Optužnica u Hagu i da je naša obaveza da saradujemo sa Hagom."

prevodioci: Molimo vas da usporite. Prevodioci imaju puno problema jer idete veoma brzo. Hvala vam.

ADVOKAT MANSFIELD: Izvinjavam se, usporiću malo: "Veoma sam ohrabren izjavom Fatmira Limaja koju je on dao. On je prepoznao svoju odgovornost i svoje obaveze prema Hagu i želim da vam kažem da sam takođe ohrabren što je premijer došao ovde i potvrdio mi da je Fatmir Limaj spreman da se preda vlastima. Mislim da je to dobar znak. To je dostojanstven način na koji treba da se postavimo prema našim obavezama prema Hagu. I drago mi je što pokazan takav stav institucija." I on uglavnom isto kaže u sledećem odgovoru na strani broj 20 – da je on prepoznao svoju odgovornost i suočio se sa tim problemom... na način da je pokazao svoju privrženost vladavini prava: "Ja sam ponosan zbog takvog ponašanja i mislim da je to način na koji trebamo da rešavamo ova pitanja, na dostojanstven način." Dakle, sasvim je jasno, već u ovo vreme, da su svi ljudi koji su se sretali sa njim i poznavali ga smatrali Limaja odgovornim čovekom, čovekom koji je spreman da podrži vladavinu prava, a ne da je podriva. To se potvrđuje i na strani broj 25. Strane koje se nalaze između su primeri javnih izjava koje su davane u to vreme. Ne želim sada da oduzimam vreme sa tim. Ali ako je potrebno, mogu i one da se pročitaju. Ono što se nalazi na strani broj 25 je opet izjava za javnost koju je dao 18. februara 2003. godine general Mini [Fabio], komandant KFOR-a. Ja ću vam samo pročitati pasus koji se tiče Limaja: "Što se tiče Limaja, tu se radi o drugačijem pristupu. Gospodin Limaj nikada nije pokazao želju da pobegne, da napusti zemlju. On je slobodno mogao da ode, ali on nije predstavljao nikakvu opasnost po bezbednost..." a onda se deo ne čuje:" ...Tako da mi nismo smatrali da odmah trebamo da ograničimo njegovo kretanje. On nam je po pitanju rizika bio poslednji prioritet. Mi smo svakako znali da on odlazi na jedno kratko putovanje u inostranstvo, ali smo bili sigurni da će se on vratiti, i zbog toga nismo pokrenuli nikakvu akciju kada je on u pitanju. Naravno, postojala je i odluka MKTJ da se odmah izađe sa javnom Optužnicom umesto da se drži zapečaćena, tako da je akcija bila prekinuta usred izvođenja. I u poslednjoj stvari je preduzet drugačiji izbor, što je bio dobar izbor od samog početka, a to je da je osumnjičeni ili optuženi odlučio da se sam preda, a tu mislim na gospodina Limaja." A onda na strani broj 26 on opet koristi priliku da se u izjavi koja je preneti zahvali institucijama Kosova/Kosovë što su podržale ovu akciju. Zatim govori o reakcijama vođa, o saradnji koju je imao sa njihovih strane: "Pravda je pravda, a Međunarodna pravda je nešto što je zaista veoma važno. Dakle slika, demonstracija zrelosti institucija je veliki uspeh demokratije." A mi kažemo da je reakcija samog gospodina Limaja, kao i reakcija institucija i drugih političara, očigledno isto to pokazala. Na poslednjoj strani ovog svežnja dokumenata, na strani broj 27, nalazi se izjava podrške Parlamenta Kosova/Kosovë Fatmiru Limaju. Na strani broj 28 poruka podrške Predsednika Parlamenta Kosova/Kosovë gospodinu Limaju, a možda najvažniji dokument je ovaj poslednji, uzimajući u obzir optužbe u ovom predmetu. Naslov je "Izjava manjina" i to je dokument od 14. juna 2003. godine. Piše sledeće:"Mi, poslanici koji u parlamentu Kosova/Kosovë predstavljamo: Bošnjake, Turke, Rome, Aškalije i Egipćane, u potpunosti svesni naše odgovornosti, izjavljujemo i potvrđujemo da je gospodin Fatmir Limaj i kao

poslanik i kao predsednik poslaničke grupe DPK i njen visoki zvaničnik uvek bio posvećen demokratizaciji kosovskog društva i jednakoj integraciji svih etničkih grupa. Gospodin Fatmir Limaj je uvek nastojao da uspostavi uslove koji su neophodni za slobodan život svih etničkih grupa i svih građana Kosova/Kosovë, poštujući njihovo nacionalno poreklo, političku pripadnost i religiozna ubeđenja. On je doprineo u Parlamentu Kosova/Kosovë stvaranju jednog međuljudskog, međupartijskog i međuetničkog odnosa, stvaranju tolerantne atmosfere pune poverenja gde će svi poslanici biti poštovani." I na poslednjoj strani se onda navode imena različitih predstavnika u parlamentu. Još jednom, kao što su potvrdili Carolin McCool i Daan Everts sa jedne strane, a pripadnici manjina koji su potpisali izjavu sa druge, vidite da je on uvek opisivan kao čovek od integriteta, odgovoran, i koji je u svakom trenutku bio svestan potrebe da se uspostavi jedinstvo, sklad i pomirenje. I mogu li na kraju da kažem ovo u ime gospodina Limaja. Vi ste na osnovu svih ovih dokumenata shvatili da se radi o čoveku koji duboko poštuje vladavinu prava i sve institucije koje je UN uspostavio na Kosovu/Kosovë, i naravno da poštuje ovaj Sud. On je svoje poštovanje nastavio da pokazuje i ovde. A ja vas molim da se na trenutak stavite u njegov položaj. On se nalazi u pritvoru već 20 meseci. Razlog zašto ovo kažem na kraju jeste da kada uzmete u obzir ono što je rečeno juče i danas ovde jeste da ćete vi časnici Sude uspeti da prevaziđete još jednu senku u njegovom životu, koja ovog puta ne dolazi od gospodina Miloševića, već je ovde reč o senci predrasuda. Svakako da je značajan princip da pravda mora da trijumfuje i da će tako i da bude. Ali problem sa kojim se susreo u prethodnim mesecima pa sve do sada nije samo lišavanje slobode i držanje u pritvoru 20 meseci, već je naravno i problem koji je nadamo se konačno rešen, da je on bio izložen sve do danas traumatičnom postupku koji je vređao njegovo dostojanstvo, jer je dovođen sa povezom na očima uvek kada bi dolazio na Sud, a nijednom mu nisu objasnili zbog čega njega, koji ima toliko zasluga, tretiraju na takav način. U najmanju ruku je zaslužio objašnjenje. A poslednja kap za nekoga ko se sa poštovanjem odnosi prema Sudu jeste da je u ključnim nedeljama koje su prethodile ovom današnjem pretresu, mom klijentu bila uskraćena svaka komunikacija sa spoljnim svetom, a da mu opet za to nije dato objašnjenje. Kao što smo i juče rekli i kao što ponavljamo danas, mi smatramo da ne postoji nikakav razuman razlog za ovakav odnos prema gospodinu Limaju. Međutim, problem sa svim ovim je, a mi od vas tražimo, i ja sam siguran da hoćete, da pažljivo razmotrite ovu situaciju, jer bi neko drugi, možda srećom ne vi, pomislio da je njegov slučaj već unapred presuđen. Jer zašto bi njega držali zatvorenog, sa povezom na očima, bez komunikacije, osim ako ne postoji potajno mišljenje da on jeste kriv za nešto i da usled svega zasluži ovakav tretman. A to je svakako samo vrh postojećih ogromnih predrasuda koje su stvorene i na Sudu i izvan njega stalnim ponavljanjem da se svedoci zastrašuju, a vi ste svakako čuli da se to stavlja na teret Fatmiru Limaju. To svakako odbijamo da prihvatimo i tražimo već neko vreme od vas da razmotrite da li za ovo postoji ikakva razumna osnova. Mi smatramo da ne postoji. Ali imajući na umu stav koji ste juče zauzeli, gospodin Limaj je ubeđen da predrasuda koja je došla kako iz ove ustanove tako i izvan nje proističe iz uslova koji su mu nametnuti, a u stvari se radi samo, da upotrebim vaš izraz od juče o "pretpostavkama i špekulaciji". Mi verujemo da će ovaj Sud sve to da stavi po strani tokom procesa kada bude analizirao i procenjivao dokaze koji će ovde biti izvedeni. Mi vas molimo da ne uzimate u obzir ove sporedne stvari koje će Tužilaštvo možda pokušati da upotrebi kako bi popunilo *rupe* u svojim dokazima. To je veoma razumljivo nastojanje i veoma razumljiv rizik, ali imajući u vidu profesionalnost sudija, mi smo ubeđeni da po tom pitanju neće biti brige. I s tim u vezi moj klijent se u buduće nada da će ovaj Sud nepristrasno i objektivno da razmotri sve činjenice u skladu sa članom 6 Evropske konvencije. Uzimajući u obzir koliko je sati, ja

bih predložio da možda posle pauze ili možda i kasnije date mogućnost gospodinu Limaju da vam se i sam obrati po nekim pitanjima koje sam i sam pokrenuo.

SUDIJA PARKER: Hvala vam gospodine Mansfield. Sada moramo da napravimo pauzu zbog onih koji nam pomažu prilikom prevođenja i zbog potrebe da se promeni traka. Mogu li gospodine Mansfield da vas pozovem da razgovarate sa dvojicom vaših kolega [Odbrane] o tome kada bi im više odgovaralo da se vaš klijent obrati - odmah posle pauze ili da to uradi posle izlaganja svih zastupnika.

ADVOKAT MANSFIELD: Da, svakako.

SUDIJA PARKER: Pravilnik nalaže da to bude na kraju svih uvodnih izlaganja. Sa pozicije ovog Pretresnog veća, možda bi bilo praktičnije ako bi se on obratio odmah posle vas. Ali to pitanje ostavljamo vama da se dogovorite.

ADVOKAT MANSFIELD: Za sada je tako, ali ću proveriti.

SUDIJA PARKER: Sada pravimo pauzu i nastavljamo sa radom u 11.05 časova.

(pauza)

SUDIJA PARKER: Da, gospodine Mansfield.

ADVOKAT MANSFIELD: Mogu li samo da potvrdim pretpostavku koju sam vam dao pre pauze da bi mi radije hteli, a mislim da je to i stav Suda, da čujemo gospodina Limaja sada.

SUDIJA PARKER: Pitanje je u stvari da li se sa tim slažu i ostali zastupnici Odbrane?

ADVOKAT GUY- SMITH: Da.

SUDIJA PARKER: Hvala vam. A sada vam se gospodine Limaj pruža prilika da se obratite Pretresnom veću. Ja sam ubeđen da je sa vama o ovome vaš zastupnik već razgovarao, ali ovo kažem samo da bi razumeli da vi nemate nikakvu obavezu da nam se obratite, ali da ste slobodni da to uradite ukoliko vi to želite. A sada je prilika za to. To možete da uradite tako što ćete da sedite na mestu gde ste sada, ako vam odgovara. Možete da sedite, ako vam je to lakše, ili da stojite. Šta vam je lakše?

OPTUŽENI LIMAJ: Radije bih da sedim nego da stojim, ako je to vama u redu časni Sude. Ne znam. Da li me čujete? U redu. Radije bih da sedim ako je to vama u redu časni Sude. Časni Sude, dozvolite mi prvo da vam se zahvalim što ste mi dali priliku da vam se obratim i da vam kažem nekoliko reči koji se tiču mog predmeta. Ja sam naravno prodiskutovao sa svojim braniocima pre nego što sam zatražio da vam se obratim. Časni Sude, hteo bih da kažem da ovu priliku čekam već 20 meseci da vam se obratim i da vam iznesem svoje stavove, da čujete moju istinu. Pokušaću da ne ponavljam ono što je rekao moj branilac. Međutim, mislim da kada se radi o mom ličnom životu, o mojoj biografiji, hteo bih da rasvetlim situaciju u mojoj zemlji u vreme kada sam odrastao i u vreme naših

aktivnosti. Časni Sude, ja potičem iz porodice sa šestoro dece mojih roditelja: tri sina i tri ćerke. Ja sam najstariji sin. U mojoj užoj porodici, osim mojih roditelja, sa nama je živeo i moj stric i njegova žena, koje nažalost nije Bog blagoslovio decom, i zato su nas, svoje bratance i bratanice gledali kao sopstvenu decu. Hteo bih da vam kažem da sam veoma uzbuđen sada kada govorim sa vama, ali želim i da znate da sam tokom prošlog meseca bio pod pritiskom, pod velikim psihološkim pritiskom koji mislim da mi je namerno nametnut pre nego što se pojavim pred ovim Sudom, pred Pretresnim većem. I zato vas ljubazno molim da to uzmete u obzir. Obično ne bih bio ovoliko uzbuđen, ali kada se nalazim ispred vas, pred ovim časnim Sudom, što nije normalna i uobičajena situacija, osećam se zaista veoma uzbuđeno, veoma emotivno, uzimajući u obzir i odgovornost koju imam, ali takođe i zbog poštovanja koje imam prema vama. Kao što sam već rekao časni Sude, moj otac se zove Kadri Limaj. Moj stric koji je preminuo, neka mu Bog blagoslovi dušu se zvao Gani Limaj. Kao što je slučaj sa svakom porodicom na Kosovu/Kosovë, a moja porodica nije izuzetak, mi smo vodili jedan prosečan život zbog teške ekonomske situacije koja je bila na Kosovu/Kosovë i zbog poteškoća u svakodnevnoj egzistenciji pokušavajući da obezbedimo osnovne potrebe za porodicu. Naši roditelji, naš otac je radio 25 godina u sada širom sveta poznatom gradu, u Sarajevu. U početku kao radnik, kao običan radnik, a kasnije... mislim da ćete se setiti da smo govorili da je u to vreme komunističke diktature – Komunistička partija bila na vlasti. On je otišao na obuku i postao je poslovođa u jednom građevinskom preduzeću u Sarajevu. Pored svog redovnog posla, radio je još i privatno kako bi dodatno zaradio za svoju porodicu i stvorio bolje uslove za život nama na Kosovu/Kosovë. Tokom čitavog tog vremena, dobro se brinuo o nama. A u stvari je stric bio taj koji je vodio brigu o nama, koji nas je vaspitavao. Moram da vam kažem da sam ja jedan među stotinu i hiljadu one dece na Kosovu/Kosovë koja nisu bila blagoslovena da odrastaju uz oca. Kažem hiljade, stotine hiljada takve dece na Kosovu/Kosovë čiji su očevi išli za poslom. Zbog toga su oni retko bili prisutni zbog ekonomskih problema prilikom rođenja, rođendana ili tradicionalnih praznika, jer su morali da rade na nekom drugom mestu. Sve se to odnosi i na mene. Odsustvo oca je nadoknadio moj stric koji je bio veoma dobar prema nama i ja ga smatram svojim drugim ocem. Pošto smo imali veoma težak život, sve ono što su naši roditelji uradili imalo je za cilj da nas vaspitaju na što je bolje mogući način i da nam omoguće sve ono čega su oni bili lišeni kako bi mi živeli bolje od njih, da bi mi mogli da živimo sa svojim porodicama, da bi mi mogli da doprinesemo porodici, široj familiji i društvu. Posle 25 godina života časni Sude u komunističkom sistemu, radnici su tada imali pravo nakon tolikog radnog staža da dobiju stan ili kuću. To je bio slučaj i sa mojim roditeljima, sa mojim ocem. On je 1979. godine dobio stan u Sarajevu. Ali kako je jako želeo da bude sa svojom decom, sa svojom porodicom i da provede svoj život sa njima, moj otac je pokušavao da zameni svoj stan u Sarajevu za stan u Prištini/Prištinë. Ali imao je još jedan cilj na umu kada je to radio. Kada bi imali stan ili kuću u Prištini/Prištinë to bi bilo bolje za nas, jer bi nam to omogućilo da se školujemo. I tako je srećom 1982. godine moj otac uspeo da zameni tu kuću ili stan i da nađe jedan u Prištini/Prištinë, kao i da nađe posao u Prištini/Prištinë. Tako da je od 1980. do 1983. godine radio u toplani preduzeća *Elektroenergija* u Obiliću/Obiliq na Kosovu/Kosovë sve dok nije otišao u preranu penziju. Pitanje penzionisanja na Kosovu/Kosovë je bilo nejasno, tako da ne znam kako to sada da vam objasnim, ali znam da je dobijao penziju od 50 ili 100 eura. Tolika je bila prevremena penzija. Premestio se u Prištinu/Prištinë i kao što sam rekao to je bila dobra prilika za nas, njegovu decu da možemo tamo da se školujemo. Ja sam osnovnu školu završio u svom rodnom mestu Mališevu/Malishevë, a srednju školu sam završio u Prištini/Prištinë, u prestonici Kosova/Kosovë gde sam dalje nastavio i da studiram. Tada sam se u Prištinu/Prištinë preselio, ali nikada nisam prekidao svoje veze sa mojim rodnim mestom

Banja/Banjë i Mališevom/Malishevë, koje je opština. Nevezano za rođake koji su živeli tamo, postojale su i druge veze koje su me vraćale mestu odakle sam. Tokom školskog raspusta sam odlazio tamo i radio kako bih pomagao mojim rođacima, stricu i ocu ne bi li popravili svoje imovinsko stanje. Kao što je rekao moj zastupnik, dok sam bio u srednjoj školi, 1988. godine, dramatični procesi su počeli da se događaju na Kosovu/Kosovë, a tada sam bio u četvrtom razredu srednje škole, i sve ono što se događalo oko nas se i odražavalo na nas ili je imalo uticaj na nas. Ne želim da ulazim u detalje onoga šta se dogodilo tokom 1988. godine, što se dogodilo u Beogradu i kako su se događaji razvijali. Ja želim da vam govorim o tome sa moje tačke gledišta, kako sam ja doživeo tu situaciju na Kosovu/Kosovë. Posle masovnih protesta do kojih je došlo 1988. godine, kažem masovnih, jer je čitavo stanovništvo Kosova/Kosovë učestvovalo u tome u želji da zaštite svoje rukovodstvo kom je prećeno da će izgubiti položaje, čak im je prećeno da će biti uhapšeni od strane Miloševićevog režima. Mi smo javno i veoma čvrsto izneli svoju podršku njima i svoj protest protiv ovih nelegalnih mera. Za sve nas je bilo jasno da je ovo samo prvi korak koji Milošević preduzima da bi ukinuo onu autonomiju koju smo dobili 1974. godine. Nažalost, naša predviđanja su se ostvarila. Kao i svi drugi građani Kosova/Kosovë, i ja sam takođe učestvovao u tim događajima i protestima. Bio sam mlad i pun entuzijazma, ali su stvari postale dramatičnije 1989. godine – sa početkom ubistava. Samo u martu 1989. godine je ubijeno 24 osobe koje su pokušavale da zaštite ustav Socijalističke Autonomne Pokrajine Kosovo/Kosovë. Sve su to bili srednjoškolci, a među njima je bilo i tri devojke. Kada pominjem te tri devojke, želim da vam kažem da mi je jedna od njih tokom protesta umrla na rukama, meni i još jednom mom prijatelju. Meni je tada bilo 18 godina i tu devojku nikada ranije nisam video. Ona je bila pogođena metkom, želeo sam da joj pomognem, ali je ona preminula na mojim rukama. Devojka je bila iz sela Slatina/Sllatinë koje se nalazilo u opštini Priština/Prishtinë, a sada je u sastavu Kosovo polja/Fushë Kosovë. Od trenutka kada je Kosovo/Kosovë izgubilo autonomiju, stvari su se pogoršavale. Ali kao i svi ljudi u tim okolnostima ja sam nastavio sa svojim životom. Kada je došao trenutak da nakon završetka srednje škole upišem fakultet, ja sam izabrao da studiram prava, i to nije bilo slučajno što sam baš taj poziv izabrao. To je bilo zato što sam ne samo ja – iako sada govorim samo o sebi – već je celo Kosovo/Kosovë bilo okruženo nepravdom koja se prelivala na svaki segment naših života. Niko nije bio pošteđen te nepravde. I verovatno sam iz tih razloga ja odlučio da studiram pravo. 1990. godine, posle dramatičnih događaja u Beogradu, kada je već počeo raspad komunističkog sistema, ne Jugoslavije nego komunističkog sistema, jer je tek kasnije došlo do raspada zemlje, ovo je bio samo prvi korak ka tome, kao što je i rečeno na jednom od kongresa Saveza komunista Jugoslavije. Studentski pokret na Kosovu/Kosovë tokom devedesetih je doveo do toga da su ljudi izašli na ulice u masovnom broju zahtevajući demokratiju, zahtevajući slobodu i uspostavljanje demokratskog i višepartijskog sistema u zemlji. Ovaj demokratski duh i pokret koji je počeo sa padom *Berlinskog zida* se brzo proširio Istočnom Evropom i stigao je i do Kosova/Kosovë. Imao je snažan uticaj na događaje kod nas, a studentska mladost se silno radovala ovoj promeni. Ovde želim da podvučem razliku, da objasnim motive mladih u različitim zemljama: Čehoslovačkoj, Poljskoj, Mađarskoj, bivšoj Jugoslaviji, Bugarskoj. Njihov motiv je bio da promene sistem i da se izbore za slobodu demokratije. A mi studenti na Kosovu/Kosovë smo imali još jedan dodatni, važniji motiv. Nevezano za demokratski sistem za koji smo shvatali da će nam doneti više mogućnosti i da će nas osloboditi totalitarnog sistema, mi Kosovari smo smatrali da ćemo ovim promenama doći do slobode koju nikada nismo imali. Mi smo imali dvostruki motiv za demokratizaciju bivše Jugoslavije. U demokratizaciji Kosova/Kosovë, Kosovari su mislili da se za njih stvara mogućnost da se konačno izbore za svoju slobodu i prava. Zato je teško opisati euforiju i optimizam u to vreme.

Časni Sude, mislim da je važno da znate da je Savez komunista na Kosovo/Kosovë bila jedina partija u Evropi, u Istočnoj Evropi koja je bila ranije, brže uništena. A to se dogodilo zahvaljujući našim bivšim komunističkim vođama, koji su radili u okviru tog komunističkog sistema. Oni su bili prvi koji su odustali od te političke organizacije i to se raširilo na čitavo stanovništvo Kosova/Kosovë. I u toku dve nedelje na Kosovu/Kosovë je prestao da postoji Savez komunista Jugoslavije. Govorim o 1990. godini. Želim da vas podsetim da je Savez komunista Jugoslavije rasformiran i transformisan mnogo kasnije. U to vreme je tranzicija Saveza komunista Kosova/Kosovë u nove političke organizacije dovelo i do stvaranja novih političkih pokreta 1989. godine. Stvoren je Demokratski Savez Kosova nakon što je raspušten Savez komunista Kosova/Kosovë i gotovo čitav narod se pridružio Demokratskom Savezu Kosova, koji je bio narodni pokret čiji je cilj bio da nas sve odvede u bolju budućnost. Njihova je želja bila da izraze stremljenja ljudi na Kosovu/Kosovë, da artikuliše njihove probleme i da radi na njihovom ostvarenju - za narod na Kosovo/Kosovë. Želim da istaknem da je na čelu svih tih pokreta bila mladost Kosova/Kosovë. Misli da nije na odmet da se kaže da je Kosovo/Kosovë zemlja mladog stanovništva. Više od 50 posto stanovnika Kosova/Kosovë čine mladi. Zato je uloga koju je omladina imala u tim i kasnijim događajima bila od presudnog značaja. Taj optimizam se svuda proširio. Kao što sam već rekao, čitav narod se pridružio tom narodnom pokretu koji su predvodili naši najugledniji intelektualci, drugim rečima intelektualna elita Kosova/Kosovë u to vreme. Tada na Kosovu/Kosovë nisu postojale druge stranke, jer rekao bih da nam nisu ni trebale – to je bilo tek na početku. 1991. godine ako se ne varam počeo sam da radim u *Omladinskom parlamentu*, koji je u to vreme bio nepolitička organizacija. Danas bi rekao da je to nevladina organizacija, ali tada se govorilo nepolitička organizacija, čija je dužnost bila da organizuje i mobilise mlade Kosova/Kosovë za razne kulturne, humanitarne, sportske i ostale aktivnosti. Jednom rečju, da se preko te organizacije drži omladina pod kontrolom kada je reč o njenom obrazovanju i kulturnim aktivnostima. Trebate da imate na umu činjenicu da mi tada nismo imali vlastite institucije. 1990. godine časni Sude došlo je do velike promene na Kosovo/Kosovë. Parlament Kosova/Kosovë je 1989. godine bio prisiljen da pod pritiskom i pretnjom tenkova koji su bili raspoređeni oko zgrade, a poslanicima je pretio zatvor – potpiše ustavne amandmane na Ustav iz 1974. godine. 1990. godine u Deklaraciji je Kosovski parlament jasno izrazila svoju volju kada je rekao da se svi zakoni koji su ranije doneti povlače i da će razrešenje statusa Kosovo/Kosovë zavisi od razrešenja jugoslovenske krize koja je tada započela, i da Kosovo/Kosovë čeka da se njegov status definiše. Institucije i građani Kosova/Kosovë bili su spremni da učestvuju u pronalaženju rešenja, u redefinisavanju statusa nove Jugoslavije ukoliko i drugi konstitutivni narodi u tome budu učestvovali. A Kosovo/Kosovë je imalo legitimno pravo da bude jedan od činilaca, jedan od ključnih činilaca koji će učestvovati u razrešenju krize u Jugoslaviji i da uživa prava koja iz toga proizilaze. Posle ove deklaracije došlo je do reakcije, do odgovora. Ja ne bih rekao da je to bila čvrsta - možda normalna reakcija Miloševićevog režima, koji je zatvorio sve institucije na Kosovu/Kosovë - od parlamenta do medija. U to vreme, imali smo samo jednu javnu televiziju na albanskom jeziku na Kosovu/Kosovë. Ona je tada zatvorena. Zamislite gospodo, časni Sude, danas da u Holandiji policija upadne u TV stanicu i prebije i uhapsi zaposleno osoblje i da zatvori TV stanicu bez ikakvog razloga i objašnjenja, samo zato jer oni misle drugačije. Šta onda očekujete da oni urade? Kada je zatvorena televizija i kada je prekinuto štampanje jedinog dnevnog lista *Rilindja* na Kosovu/Kosovë, praktično je čitavo Kosovo/Kosovë zapalo u totalni informativni mrak. I ti događaji su još više otežali naš život. Ali Milošević se tu nije zaustavio. On je započeo kampanju masovnog otpuštanja sa posla otpuštajući stotine i hiljade radnika iz javnih službi, rudnika, fabrika. Fabrike su zatvarane, rudari su otpušteni

iz rudnika. Jednom rečju, sve što je do tada funkcionisalo na Kosovu/Kosovë prestalo je da funkcioniše. Porodice koje su do tada svojim radom zarađivale za život to više nisu mogle zahvaljujući Miloševiću. Sve se nastavljalo: otpušteni su svi policajci albanske nacionalnosti, Albanci iz sudova, iz bolnica, i konačno iz obrazovnog sistema. 1991. godine ja sam bio student druge godine na Pravnom fakultetu. Želim da vam ispričam jedno moje iskustvo. Išli smo u salu za predavanja a da nismo pretpostavljali da će ludilo da ode tako daleko. Trebali smo da imamo predavanje iz prava, i očekivali smo profesora da počne sa predavanjem. Ja sam se nalazio među tim studentima i želeo sam da čujem to predavanje profesora Osmanija. Čekali smo pola sata i niko nam se nije obratio. Posle toga nam je rečeno da je tom profesoru zabranjeno da uđe u zgradu univerziteta jer je otpušten. Posle tri dana, ne samo da profesoru Osmaniju nije bilo dozvoljeno da uđe, već to nije bilo dozvoljeno ni drugim profesorima i studentima da uđu na Kosovski Univerzitet. Svi su oni da tako kažem bili otpušteni. U takvoj situaciji u kojoj je Milošević praktično izbacio 2 miliona ljudi na ulicu, lišio ih prava na život, šta su Albanci mogli da urade pod takvim okolnostima? Oni su se vratili tradicionalnim vrednostima koje su ih održale tokom čitave naše prošlosti, a to je solidarnost i bliska saradnja, međusobno pomaganje i preživljavanje. Na Kosovu/Kosovë je tada počela faza preživljavanja. Bilo je to i pitanje opstanka u obrazovanju, jer je dugo vremena srpska propaganda uticala na sistem obrazovanja na Kosovu/Kosovë, a kosovska omladina je bila željna obrazovanja, jer naši roditelji pre nisu za to imali mogućnosti. Mladi su takođe uvideli opasnost koja leži u "odlivu mozgova" sa Kosova/Kosovë. U to vreme je opstanak obrazovanja bio najvažniji, i treba izraziti zahvalnost svim onim profesorima i aktivistima koji su uspeali nekako da se organizuju, a iznad svega hiljadama nastavnika i profesora u školama, u osnovnim školama, srednjim školama koje bih ovde hteo da pomenem. Želeo bih da pomenem mog bivšeg profesora i prvog rektora Prištinskog Univerziteta, prvog rektora posle 1990. godine, profesora doktora Jup Statovcija, koji je pod tadašnjim uslovima zajedno sa drugim profesorima organizovao naš studentski život u novim okolnostima. Mi smo slušali predavanja u privatnim kućama. Građani su ispraznili svoje kuće i stanove, svoje sobe, kako bi nam pružili mogućnost da se obrazujemo pod takvim okolnostima. Vi ne možete da zamislite kako je to bilo teško, ne možete da zamislite u kakvim uslovima smo učili i kakvo je tada bilo obrazovanje u tim okolnostima. Zahvaljujući činjenici da je deo ljudi to finansirao i zbog pomoći sa svih strana, kao i spremnosti i požrtvovanja naših profesora koji nisu dobili nikakvu nadoknadu za to a koji su ipak uspeali da održe obrazovanje i u isto vreme zbog neupitne želje mladih za sticanjem znanja, uspeali smo da preživimo. Neću mnogo da zalazim u detalje o problemima koje smo imali tokom našeg studiranja, samo želim da vam kažem jedan primer iz 1992. godine. Kada smo započeli sa nastavom u privatnim kućama, moji prijatelji i ja morali smo da krijemo naše indekse u kući škole u kojoj smo se obrazovali - gde je držana nastava. U dvorištu te kuće imali smo mesto gde smo krili naše dokumente i odatle smo išli našim kućama. Tako da kada bi nas policija pretresala, ne bi mogla da pronađe naše dokumente. Jer da su oni te 1992. i 1993. godine pronašli te dokumente kod nas, bilo bi to isto kao kada bi 1998. godine rekao da si pripadnik OVK. Bilo je na stotine slučajeva prebijanja i zatvaranja studenata od strane policije. Kao što sam spomenuo, u toj euforiji koja je zahvatila celu Istočnu Evropu, bilo je i iluzija, a to u okolnostima u kojima smo živeli nimalo ne čudi. Svi smo mi mislili da će se Evropa ujediniti 1992. godine i da posle toga više nećemo imati problema i da će svako od nas imati svoja prava. Svi smo se mi nadali, jer su naše oči bile uperene prema Evropi, prema Zapadu. Ali to je za nas bila čista iluzija. Gledajući iz današnje perspektive to je bila iluzija, ali mi smo tada živeli i radili uz takvo razmišljanje. Međutim, polako smo gubili iluzije i počinjali da se suočavamo sa stvarnošću koja nas je okruživala. Vidite, posle svih tih događaja na Kosovu/Kosovë, ono je potonulo u jedan ekonomski i društveni

sunovrat, pod stresom, potpunim stresom. Ljudi su bili nezaposleni, pokušavali su da prežive, da pronađu način da prehrane svoje porodice. Jer, bilo je više od 500.000 ljudi koji su bili otpušteni sa posla, što znači da je više od milion porodica bilo bez ikakvih prihoda, osim onih koji su imali neko malo imanje u nekom selu. Mnogi naši intelektualci su se vratili na svoja imanja samo da bi preživeli. Postojao je još jedan način da se izađe iz svega ovoga - emigracija. Spomenuo sam koliko je ljudi otpušteno sa posla, ali je veoma teško proceniti koliki je broj ljudi otišlo sa Kosova/Kosovë od 1990. godine pa na dalje. U periodu dok sam išao na svoja predavanja, desetine i desetine autobusa raznih agencija su vozile Albance na Zapad, i mislim da vam je ta činjenica veoma dobro poznata. Odlazili su preko različitih zemalja: Bugarske, Čehoslovačke, i plaćali su mnogo prodajući svoja imanja na Kosovu/Kosovë samo da bi mogli da pobegnu iz zemlje, kako bi dobili novu životnu perspektivu na obećanom Zapadu. Želim ovde da pomenem samo tri situacije koje nikada neću moći da zaboravim. Jednog jutra smo krenuli na predavanja, mislim u privatnoj kući. Prošli smo pored autobuske stanice odakle su odlazili tog jutra sa Kosova/Kosovë. Tada je bilo između 100 i 120 autobusa prepunih ljudi. To se sve odvijalo pred očima Srpskih vlasti koji su znali šta se dešava, neki si imali, neki nisu imali dokumente – jasno se videlo da se tu radi o trgovini ljudima, o najobičnijem krijumčarenju ljudi. Ispred autobusa sam ugledao dvoje starih ljudi, ženu i muškarca. Žena je vikala, što je nas preplašilo, pa je moj prijatelj pitao zašto plače, šta se dešava? I ona je rekla: "Upravo sam videla kako mi jedini sin odlazi u emigraciju. Ostali smo samo mi, nas dvoje staraca." A starac je nosio malu rođaku u rukama i poljubio je baš onako kako deda može da poljubi svoju rođaku. Taj je rastanak bilo teško gledati. Starac je bio po rečima starice slep i ta je devojčica bila njegov prozor u svet. Ona je bila njegova nada. Drugim rečima, mala rođaka je vodila starca kroz život, a u tom trenutku oni su morali da se rastanu zbog ekonomske situacije. I tako je dvoje starih ljudi ostalo na ulici jer je njihov sin prodao čitavo imanje kako bi sakupio da plati krijumčarima ljudi ili dilerima, šta god. Želim još jedan događaj da pomenem, jer takvih se dešavalo na hiljade. Ali ovo je nešto što mi je ostalo u sećanju. Tradicionalna porodica. Želim da vas podsetim da mi Albanci... albanske porodice imaju mnogo dece. Ova porodica ih je imala sedmoro. Roditelji su imali oko 45 do 50 godina. Oni nisu imali dovoljno novca da plate odlazak za sve, zbog čega su morali na Kosovu/Kosovë da ostave troje dece. Neverovatna je scena užasa u kojoj se majka rastaje od soptvenog deteta, jer nisu mogli ni da ostanu ni da otputuju zajedno. I kada je dete... nemoguće je otrgnuti dete sa majčinih grudi, teško je gledati takvu scenu. Sve ovo govorim kako bi vi makar malo osetiti dušu tih ljudi, a ne samo da gledate u papire i izveštaje. Jer veoma je lako da se čita, da se kaže nekoliko dobrih reči ili reči kojima se neko optužuje. Možete mesecima da pripremate da nešto kažete ili da iznesete vaš izveštaj, ali potrebno je i da se nešto doživi. Veoma je važno da se vidi šta se dogodilo, ali ne samo telegrafski, samo da bi se reklo da se videlo. Da vam kažem istinu, i ja sam čitavo to vreme bio u istoj opasnosti i imao ista strahovanja da li će to i meni da se desi kao i mnogim drugima. Verovatno je to bila sudbina koju smo svi morali da delimo. U stvari časni Sude, ja nisam prihvatao da moram da emigriram zbog moje porodice i zbog činjenice da sam želeo da izgradim svoj život u svojoj zemlji. I došlo je vreme da mi možemo da živimo život kakav želimo u našoj zemlji. Posle mog diplomiranja na Pravnom fakultetu 1994/95. godine i ja sam otišao u emigraciju. Međutim, istinu da vam kažem, moja emigracija je imala drugi cilj, jer sam želeo da nastavim svoje studije u Nemačkoj, jer diploma univerziteta koji sam ja završio nije nigde bila priznata i zato sam morao da nastavim studije, ali od samog početka. Zato sam radio u Nemačkoj šest meseci fizičke poslove, tako da kada sam se vratio na Kosovo/Kosovë imao sam nešto novca od koga sam mogao da živim. Pripadam srednjem sloju društva sa prosečnim primanjima. Nisam imao problem preživljavanja kao što su drugi ljudi imali. Na svu sreću, moji

roditelji su imali dovoljno imovine da smo mogli normalno da živimo na Kosovu/Kosovë, jer možete da zamislite kako se tada živelo na Kosovu/Kosovë. Časni Sude, želim da vam o mojoj biografiji iz tog perioda kažem još nešto, činjenicu koja vam nije spomenuta i koja vam čini mi se nije poznata. 1991. godine ja sam bio vojnik u Jugoslovenskoj Narodnoj Armiji i odazvao sam se na vojni poziv. Možete li da zamislite posle svega što se dogodilo tokom devedesetih, posle događaja na Kosovu/Kosovë 1990. godine i u junu 1991. godine, ja sam odgovorio na poziv vojske da idem u regrute. Nakon dve nedelje, izbio je sukob u Sloveniji, a odmah posle i u Hrvatskoj. Ja sam bio u Bjelovaru, jednom gradiću u Hrvatskoj. Kasarna u kojoj sam bio bila je pod zaštitom ili kontrolom grada Pakraca. Bilo je to jedno od prvih mesta gde je izbio sukob između Jugoslovenske vojske i Hrvata. Nakon što je sukob tamo kulminirao, ja sam napustio vojsku kao i mnogi drugi, jer nisam želeo da učestvujem u takvom ratu ni na strani Jugoslovenske vojske, ni na strani Hrvata, pa sam se vratio na Kosovo/Kosovë i nastavio svoj život tamo.

Nakon svega što sam vam rekao časni Sude, u takvoj situaciji, kada sam se vratio iz Nemačke, kada sam diplomirao, bez perspektive u budućnosti, a da ne pričam o sistematskom nasilju i terorizmu, mi... ako pogledamo stvari od 1990. godine, stotine i hiljade naših devojaka je silovala policija. Govorim o periodu pre početka rata: ubijanja, silovanja, prebijanja, zlostavljanja. Preko 500.000 Albanaca od 1990. godine do 1997. godine je maltretirano i uhapšeno od strane Srpske policije. Ne postoji porodica na Kosovo/Kosovë da bar jedan njen član nije bio maltretiran od strane Srpske policije. To su ljudi koji su držani izvan zakona i pod takvim okolnostima se postavlja pitanje. Ja sam tada imao 25 godina. Ako mogu sve vas da pitam sledeće: Šta mislite, da li bi 25 godina star čovek koji se spremao da postane advokat, da služi svojoj zemlji, da radi, da pronade posao, da živi sa svojom porodicom, da li mislite da bi takav čovek izabrao put rata i put smrti? Nadam se da ne mislite. Ne mislim da postoji neko ko logično razmišlja a ko ne bi izabrao drugačije rešenje da je imao mogućnost izbora. U nedostatku istog časni Sude sve nam je bilo nametnuto, bili smo pritisnuti uza zid. Svaka mogućnost za neki bolji život jednostavno nije postojala. Radilo se o masovnim poniženjima koja su činjena na svakom koraku prema porodici, prijateljima, susedima, na svakom koraku je bilo poniženja. I dođe trenutak kada je veoma teško da se dalje nosite sa takvom situacijom. Samo još jednu činjenicu da naglasim. Vi dolazite iz zemalja u kojima ne znam koliko ima kosovskih emigranata, ali znam da ih ima mnogo sa Kosova/Kosovë. I vi znate da se pokazalo neizvodljivo da se jedan deo njih integriše u vaše društvo. Albanski emigranti, Kosovari, bilo ih je i pre 1989. godine i bili su poznati kao dobri radnici, preduzetnici, relativno se dobro ponašali, bili vredni. Razvoj događaja tokom devedesetih i raseljavanje koje sam napomenuo u pravcu Zapada je imalo svoje posledice. Jedan veliki broj ljudi koji su emigrirali su uglavnom bili mladi ljudi, starosti od 14 do 25 godina. Na žalost, suočeni sa novom realnošću, potpuno drugačijim okruženjem koje je pružalo različite mogućnosti, većina njih je shvatila da im je nemoguće da se integrišu, i onda su izabrali put koji je uništio i naneo štetu ne samo ugledu njihovih porodica nego i njihove zemlje. Ako to sagledamo sa druge strane, da zamislimo da su ovi mladi ljudi ljudi bili ustavno zaštićeni, da su bili obrazovani, da li bi onda oni krenuli putem kriminala? Ja sam ubeđen da bi to onda učinio samo jako, jako mali broj. Oni su na određeni način bili prepušteni ulici. Sudbina ih je prepustila ulici, i zato je dobar deo njih počeo da se bavi kriminalom. To je razlog zašto su se događali slučajevi u zapadnim zemljama: Švajcarskoj, Austriji, Nemačkoj, a na žalost sam i sam to video u Švajcarskoj. Neki od mojih sunarodnjaka su učinili takve stvari. Ali velika većina se žrtvovala i vredno radila i najteže poslove kako bi mogli da izdržavaju svoje porodice na Kosovu/Kosovë, zato što je naša nada bila emigracija u trenutku kada je na Kosovu/Kosovë bilo milion nezaposlenih, zbog čega je velika većina ljudi emigrirala da bi radili bilo kakve poslove. Ja govorim o poštenim

poslovima. Nažalost, bilo je i onih koji su svojim izborom otežali položaj velikoj većini poštenih ljudi. Želeo bih da govorim sada o Oslobođilačkoj Vojski Kosova. Časni Sude, kao što sam ranije pomenuo, u takvoj situaciji kada vas niko ne vidi, kada vam niko ne daje ni najmanji znak nade da će se stvari poboljšati, da će se nešto popraviti, da postoji takva mogućnost u vreme kada dolazi do porasta nasilja, u vreme kada je okupacija bila sve raširenija, tada dolazi trenutak za preživljavanje i tada čovek mora da se okrene protiv zida jer ne postoji drugo rešenje. Mi kažemo - "Ako ne možeš sam da uradiš, pusti onda druge da to urade za tebe" ili "Šta ja mogu da učinim za svoju zemlju što bi pomoglo meni i mojoj zemlji da prevladamo tu situaciju sa kojom se suočavamo". Postoji mnogo pitanja te vrste koja sebi postavlja svako na Kosovo/Kosovë. Ja sam sam sebi postavio takva pitanja mnogo puta jer sam morao da izdržavam porodicu. Kaže se da mnogi ljudi žele da uživaju u životu kada to nisu u mogućnosti, a baš im je zato tada najviše stalo do toga. Želim da kažem da sam siguran da život nije toliko dragocen za osobu koja stvarno želi da položi svoj život za svoju zemlju. Ovde postoji dva načina: ili da živite u poniženju ili da živite u slobodi. Ja sam ponosan što sam našao put, najbolji mogući put, a to je put ka slobodi, ono što sam ja mogao da uradim, koliko sam znao. A to na najbolji način sagledavaju i cene građani Kosova/Kosovë. Šta god mi ovde da kažemo, ono što sam ja učinio za svoje Kosovo/Kosovë, narod će hvaliti moj rad, moje aktivnosti, moj angažman, moje ponašanje, što je meni jako važno, moje angažovanje u OVK nakon hapšenja 1997. godine, zbog čega sam ja odlučio da napustim Kosovo/Kosovë. Kratko ću da govorim o tom periodu i o činjenici da sam godinu dana živio u Švajcarskoj, gde sam dobio pravo na politički azil. Hteo bih da se zahvalim Vladi i narodu Švajcarske što su mi to omogućili, i što sam bio pod zaštitom te države. Sa druge strane, želim da kažem da sam ja pokušavao koliko god sam mogao da poštujem zakone zemlje domaćina, i poštovao sam te zakone. Tamo sam radio iste poslove koje je radila i većina Albanaca. Radio sam sve vrste poslova, nisam birao, jer nisam hteo da živim od socijalne pomoći koja mi je bila dodeljena. I vidim da je Tužilaštvo čak uključilo i moje platne izvode u dokazni materijal, za period koji sam proveo u Švajcarskoj. Međutim, čitava moja porodica je bila na Kosovu/Kosovë i ja sam morao da pomažem svojoj porodici. Isto tako sam vodio brigu i o albanskim emigrantima sa Kosova/Kosovë u Švajcarskoj. Pokušao sam da organizujem prikupljanje finansijskih sredstava za Oslobođilačku Vojsku Kosova. Priključio sam se ljudima koji su delovali u tom pravcu i mislim da smo uradili dobar posao. Događaji iz februara 1998. godine, govorim o masakru koji se u februaru dogodio u Likošanu/Likoshan, a kulminiralo je masakrom u Prekazu/Prekaz, u vreme kada Srbija nije štedela ni decu, ni žene, ni starce, nikoga. Srbija nikoga nije poštedela i ubila je tada legendarnog komandanta Adema Jasharija i njegovog brata koji su pokušavali da zaštite svoju porodicu. To je nama bio jasan znak, za sve Albance, da je Srbija počela da preduzima korake ka masovnoj eliminaciji Albanaca. Niko mi nije naredio niti da se priključim OVK niti da se vratim na Kosovo/Kosovë. Ne samo meni, nego to kažem sa punom odgovornošću da nikome nije bilo naređeno da se vrati sa Zapada na Kosovo/Kosovë. To je nešto što je opšte poznato na Kosovu/Kosovë. Ja sam to dobrovoljno uradio, ako to mogu tako da nazovem, jer ja to nisam želeo, ali nisam imao drugog izbora, i mi smo se vraćali da bi se priključili jedinicama OVK. Časni Sude, juče je ovde rečeno da je OVK imala strukturu, da je bila organizovana, podeljena u zone već od maja, februara, aprila, a onda jula i avgusta 1998. godine. To je jako kratko vreme. U jednoj godini... izvinjavam se. Organizovala se za godinu dana, borila se i transformisala. Zamolio bih vas da zauzmete drugačiji pristup prema sukobu na Kosovu/Kosovë i u Hrvatskoj zbog kratkog vremenskog perioda i prirode tog sukoba. Oslobođilačka Vojska Kosova je kada smo se vratili na Kosovo/Kosovë imala u to vreme oko 200 članova. Sada govorim o martu 1998. godine. U maju, u to vreme za koje kažu da je OVK bila

organizovana i imala svoju strukturu, u tom mestu gde sam ja bio, mestu Klečka/Klečkë, bilo nas je sedmorica, sedam vojnika. U to vreme je OVK časni Sude bila samo obična gerila. Razvoj događaja posle ubistva legendarnog komandanta Adema Jasharija je uticao na svaku dušu svakog Kosovara i to je pokrenulo svakog Kosovara. I u kratkom vremenskom periodu, OVK se razvila, jer se na samom početku radilo o gerilskoj grupi. Ovaj događaj je pokazao da Glavni štab OVK nije u stvari baš bio spreman za nove događaje. Ako može to da se opiše kao postojanje bilo kakve strukture, onda će to pre biti gerilska infrastruktura. I možete onda da zamislite strukturu u kojoj postoji samo tri osobe. Dakle, dužnosti su bile da se napadnu Srpske snage i da se zatim povuku. Prema onom što je kasnije rečeno, ispada da su vođe OVK godinama unapred planirale ekspanziju OVK, ali su događaji krenuli na dramatičan način. I mi smo se suočavali sa situacijom za koju i najveći optimisti, bili oni lokalni ili međunarodni, nisu predviđali ništa dobro na Kosovu/Kosovë tog proleća. Kao što sam rekao, iz jedne gerilske grupe počeo je da se razvija narodni pokret, u vreme kada je Glavni štab bio u potpunosti bez infrastrukture, jer niko nije bio spreman za takav razvoj događaja. Šta je tada trebalo da uradi? Da se naoruža i da počne sa organizacijom... strukturnom organizacijom? Hiljade ljudi su tri meseca bili u OVK okupljeni oko zastave: studenti, seljaci, intelektualci, građani, mladi ljudi, stariji ljudi, muškarci, žene. Molim vas da imate na umu da su svi oni tada bili članovi DSK. A neko je ovde pokušao da sugeriše kako je DSK bio protiv OVK, ali je dobra stvar što naši ljudi više ne veruju takvim insinuacijama. Građani čitavog Kosova/Kosovë su u ovom haosu samoinicijativno počeli da se organizuju kako bi se branili u svojim selima, u svom mestu. Kao što sam rekao, OVK se pojavila poput meteora. Bilo je dovoljno samo da kažu da su pripadnici OVK i svi bi se priključili zajedničkom interesu. Nas su pominjali kao spasioce, kao nadu, kao rešenje. Svi su se okupili oko zastave i zaista nema procedure za ovakav razvoj događaja. Ne postoji infrastruktura u ovakvim prilikama. U to vreme je sve bilo rađeno na dobrovoljnoj bazi. U takvoj ekspanziji i sa činjenicom da je OVK postajala sve masovnija, došlo je do širenja OVK u brojnim delovima na Kosovu/Kosovë. Posle letnje [srpske] ofanzive, OVK nije bila vojno organizovana formacija. U to vreme je OVK je delovala u jedinicama u različitim selima. Bilo je dovoljno da desetoro ljudi ima oružje, a da jedan od njih bude komandant. Kada kažem da jedan od njih bude imenovan za komandanta, želeo bih da vam dam jedan primer. Jedan komandant je ovde bio juče pomenut. Krajem juna meseca, ako ne grešim, u operativnoj zoni Drenice/Drenicë, a to je bila glavna i najstarija operativna zona OVK, od jedinica koje su operisale na čitavoj teritoriji Drenice/Drenicë, komandant zone je bio izabran glasanjem, a zatim je Glavni štab objavio to imenovanje u junu mesecu. Ovo je bila prva organizacija u sastavu OVK, a onda su sledile i ostale. Ali to je bilo prekinuto letnjom ofanzivom. Ja se izvinjavam što nemam kartu sa sobom da vam pokažem tu teritoriju. Tada je došlo do potpunog izmeštanja mesta gde sam bio stacioniran, mesta operacije. Ja i dalje tvrdim časni Sude da je vremenski faktor jako važan. Na Kosovu/Kosovë i u OVK stvari su mogle da se dogode preko noći što nije slučaj u profesionalnim vojskama, jer se ovde radilo o jednoj u potpunosti dobrovoljnoj organizaciji. Zato vas i molim da uzmete u razmatranje taj vremenski okvir jer se tu radilo o dramatičnim događajima. Daću vam samo jedan primer. U maju mesecu 1998. godine bilo nas je samo sedmorica, na mestu gde sam ja bio vođa. U opštini Mališevo/Malishevë koja ima 53.000 stanovnika, bilo ih je oko 35. Tokom tri meseca, broj vojnika je u opštini porastao na 2.000, dok je drugih 5.000 do 6.000 čekalo da dobije oružje, i to je tako onda bilo u stvari: jedna se osoba odmarala, a druga bi ga zamenila i preuzela bi njegovo oružje, i tako redom. Od maja 1998. godine do maja 1999. godine OVK je u isto vreme morala da se bori, da snabdeva, da organizuje, da se brani, i sve to u samo jednoj godini. I na kraju da se transformiše, na kraju kada je KFOR došao na Kosovo/Kosovë. Nije slučajno da je

to istoričar Judah [Tim] predstavio kao najveće dostignuće u modernoj istoriji. Kao što sam rekao, nemam kartu kod sebe. Šta znači termin "region", šta on podrazumeva. Ovaj termin je u OVK i na Kosovu/Kosovë potpuno nepoznat. U OVK se pominju termini: *jedinice* - koje su operisale po selima ili na različitim punktovima na dva nivoa: *Glavni štab* i onda *jedinica*. Sredinom juna meseca 1998. godine počinje se sa formiranjem zona. Prvo je osnovana zona Drenice/Dreničë, pa je to onda zaustavljeno, zatim je stvorena zona Paštrik/Pastrik i zona Dukađin/Dukagjin, a posle letnje ofanzive smo formirali brigade i ostale čete. Taj proces formiranja nije prestao ni nakon završetka rata, ali su bar glavni ciljevi bili znani. Mislim da kada bude trenutak da se govori o izjavama, imaću priliku da o tome iznesem jasniji stav. Ono što trebate da imate u vidu časnici Sude je pitanje odgovornosti. U vreme na koje se odnosi optužnica, svaki komandant OVK može da se smatra odgovornim za svoje uporište. Nije bilo druge zone odgovornosti. Ta teritorija ima svog komandanta i ta teritorija je pod odgovornošću te osobe. U to vreme to nije bilo prisutno. Sela koja se ovde spominju... izmenjene su činjenice jer se ovde govori o periodu krajem avgusta meseca kada je formirana brigada u kojoj su bile sve jedinice u to vreme, a ne onako kako je juče prikazano na karti. I od tih jedinica je formirana brigada kako je i naredio Glavni štab. Ja sam bio postavljen za komandanta te brigade. Namera da se pokaže da je takva organizacija postojala u aprilu, maju ili junu mesecu nije osnovana. Časnici Sude, ja opet ponavljam da za sve ono što sam do sada uradio u svom životu, nemam nikakvog razloga da se smatram poniženo, da imam lošu savest, kako mi kažemo - potpuno suprotno od toga. Sve što sam do sada uradio je jasno kao dan. Bez skromnosti, moram da kažem da ne samo na Kosovu/Kosovë već i na Balkanu i u drugim zemljama, ako pogledate nečiju biografiju, mislim da nećete naći biografiju koja je čistija ili jasnija od moje, jer sam ja bio transparentan u svemu što sam radio. Sve što sam radio, radio sam u službi moje zemlje i na korist svih. Ja sam idealista, iako ponekad i naivan, rekao bih. Zašto to kažem? Zato što sam sanjao o drugačijem Kosovu/Kosovë od onoga koje sam video 1999. godine, i ne mogu da kažem da sam zadovoljan sa onim što sam video posle 1999. godine, i što vidim sada. Ja sam sanjao o slobodnom Kosovu/Kosovë, Kosovu/Kosovë koje će biti u službi svih njegovih građana, o Kosovu/Kosovë koje će svima pružiti priliku, Kosovu/Kosovë u kome su njegovi građani ponosni što mu pripadaju. Nažalost, to se nije dogodilo. Moja zemlja nije onakva kakvom sam je zamišljao. To je drugačija zemlja. Ali ja se nadam da će postati onakva kakvom je ja zamišljam. Časnici Sude, u pretpretresnom podnesku, oni su govorili o sukobu. 1998. godine je po meni bio rat. Rat je rat, bez obzira na to kako se posmatra iz konteksta Međunarodnog prava. Sa moje tačke gledišta mi smo 1998. godine imali rat, a to je bio slučaj i sa čitavim narodom u mojoj zemlji. Ja ne želim da diskutujem dalje da li je to bio konflikt ili ne, ali vratiću se na ono što je rekao juče tužilac. Zanimljivo je da se primeti da kada treba da se govori o nečemu što je dobro za Kosovo/Kosovë, da niko o tome ne govori. Mislim da je važno i potrebno da se istakne da kada je potrebno da se neko optuži, da se odmah proizvedu milioni dokumenata koji će da optuže taj rat. Dajem vam primer. Možda bi bilo važno za vas da imate na umu da ni na koji način, kada govorimo o srpskim žrtvama zločina cilj nije da se oni opravdaju. Ja znam da je bilo zločina, da je bilo izolovanih slučajeva zločina i ubistava. Takvih slučajeva je možda bilo. Ali ja kažem da ako pitamo zašto nisu Srbi optuženi za svoja dela, tu se onda ne radi o tome da mi želimo da opravdamo ono što se dogodilo kod nas. Kao što ste juče čuli, tužilac je rekao da je 1998. godine došlo do sukoba na Kosovu/Kosovë zato što su Srpska vojska i policija ubijali decu i žene na Kosovu/Kosovë. Onda je kasnije rečeno da za zločine koji su počinjeni na Kosovu/Kosovë postoje dve optužnice. Ali imena ljudi, ja kažem da postoje dve optužnice. Jedna od tih optužnica je protiv gospodina Miloševića za zločine koji su počinjeni na Kosovu/Kosovë, Bosni i u Hrvatskoj, a druga optužnica se odnosi samo na

Kosovo/Kosovë i tiše se šest ili sedam optuženih. Zatim se iznosi podatak o zločinima koje su počinile Srpske snage na Kosovu/Kosovë od januara do juna meseca 1999. godine. Oni su zaboravili šta se događalo 1998. godine. Ja ponavljam da ne želim ovde ništa da opravdam, već samo da skrenem vašu pažnju na te činjenice – šta se stvarno dogodilo i šta se sada događa. Časni Sude, od februara 1998. godine pa do decembra meseca te godine, prema nepotpunim podacima koje su objavile nevladine organizacije na Kosovu/Kosovë, oko 3.000 civila je ubijeno i ranjeno. Među njima je bilo i 500 žena i dece, starosti od 3 meseca do 14 godina. Mnoge žene su bile trudne. Tokom 1998. godine hteo bih da vas podsetim na masovne zločine i masakre koji su se dogodili na Kosovu/Kosovë i koji su poznati. Čini mi se da je ovo dobra prilika da ih pomenem. Te godine je došlo do masakra u: Čirezu/Qerez, Prekazu/Prekaz, u Likošanu/Likoshan, u Pokleku/Poklek, Obrinju/Abri e Epërme, Ljubeniću/Lubeniq, Golubovcu/Golluboc i drugi masakri. Dozvolite mi da u nekoliko reči kažem o masakru u Obrinju/Abri e Epërme iz jednog razloga: taj događaj je imao političke posledice ili uticaj nakon što se dogodilo. On je to objavio javno, i ako se ne varam... izvinjavam se reporteru *BBC*-a što sam mu zaboravio ime. On je taj koji je objavio priču o masakru koji je poznat na Kosovu/Kosovë kao masakr porodice Deliu. Taj novinar je uspeo da snimi žrtve i da to emituje, što je šokiralo čitavu međunarodnu javnost i što je onda dovelo do sporazuma između Miloševića i Holbrookea. Ovo je primer koji pokazuje kakvi su užasi počinjeni na Kosovu/Kosovë te 1998. godine a za koje je Tužilaštvo ostalo nezainteresovano. Niko do sada nije procesuiran za ubistvo i masakr tih 3.000 ljudi niti je iko podigao optužnice za ove zločine počinjene 1998. godine. To može samo da se protumači tako da je Tužilaštvo zatvorilo oba oka i ignorisalo ove zločine počinjene tokom 1998. godine, čime je oprostila Srpskim snagama za sve zločine koje su počinili. Sa druge strane, po svaku cenu su nastojali da kriminalizuju OVK za događaje tokom ta tri meseca na taj način što su broj srpskih žrtava dobili sabirajući žrtve sa svih strana – od Beograda do unutar granice i svuda unaokolo. U Lapušniku/Llapushnik, ta granica je između Beograda i Lapušnik/Llapushnik dugačka oko 200 kilometara, i tu je svašta moglo da se dogodi. Koliko je meni poznato, oko 100 Srba je ubijeno ili nestalo tokom 1998. godine. Ne želim da sada pravim razliku u brojevima, zato što su žrtve žrtve – sve su žrtve iste, ne samo žrtve u mojoj zemlji, mog naroda, već svuda na teritoriji bivše Jugoslavije. Želim da izrazim svoje duboko žaljenje zbog svih žrtava, zato što su to žrtve, žrtve genocida počinjenog protiv moje porodice, protiv mog naroda. Ja znam šta znači patnja žrtava.

SUDIJA PARKER: Gospodine Limaj, izvinite što vas prekidam, ali naše trake su na samom kraju, tako da sada moramo da idemo na pauzu. Mogu li da vas zamolim da tokom pauze razmislite koliko će vam još vremena trebati da završite sa vašim izlaganjem, jer razumete da će još neko posle vas danas da govori. Prekidamo sada sa radom i nastavljamo u 13.00 časova.

(pauza)

SUDIJA PARKER: Da, gospodine Limaj?

OPTUŽENI LIMAJ: Časni Sude, mnogo vam hvala na strpljenju i na tome što ste mi omogućili da vam dam ovaj kratki pregled. Nastaviću tamo gde sam stao. Molim vas da mi dozvolite da se pre svega zahvalim svojoj porodici, svom kraju, mestu gde sam rođen, gradu gde sam rođen, mojoj zemlji, mojim profesorima, političkim liderima,

intelektualnim vođama moje zemlje koji nesumnjivo imaju veliki... treba im odati veliko priznanje što su od mene napravili ljudsko biće, osobu kakav sam danas. Zahvaljujući vaspitanju koje sam od njih dobio, mogu da kažem da sam ponosan na svoja dela, na svoj život, na sve što sam do sada uradio, jer je ovo bilo jedno humano obrazovanje, obrazovanje koje me je uvek inspirisalo da nađem svoj put u životu. Časni Sude, jedna od kategorija ljudi koja se u svetu najviše poštuje jesu aktivisti za zaštitu ljudskih prava koji rade u nevladinim organizacijama ili pri samoj vladi. Često su to ljudi čija su ljudska prava takođe bila drastično narušena zbog toga što su štitili ljudska prava svog naroda. Oni su bili kažnjavani i osuđivani na godine i godine zatvora u ime pravde. Hteo bih da vas podsetim i da vam navedem dva primera... tri, tri, izvinjavam se. Od samog početka, nastanka sveta ili od naše ere, kako uobičajeno kažemo, dogodilo se raspeće Hrista; zatim bi pomenuo još dva primera – Nelsona Mandelu, širom sveta poznatu i častnu osobu koji je godine i godine proveo u zatvoru u ime pravde. Izdržao je i na kraju su stanovnici Južne Afrike dobili svoja prava, a svet je dobio rasnu ravnopravnost. Srećom, ja to moram sa ponosom da kažem, da pripadam narodu koji ima mnogo istaknutih humanista. I taj mali narod je takođe dao doprinos čovečanstvu. Naš mali narod je dao Majku Terezu ovom čovečanstvu. Ovaj mali narod je radio u službi čovečanstva i dao još jednog heroja, sudiju Skenderbega Kastriota. Sa druge strane, veoma sam ponosan što pripadam tom narodu koji je i u najnovijem periodu dao primer ne samo Kosovu/Kosovë već i celom svetu kako se štite ljudska prava. U pitanju je Adem Demaqi, koji je simbol otpora ili još poznatiji kao "evropski Mandela". On je dobitnik *Saharove nagrade*. Dozvolite mi samo da kažem jedan njegov stav: "Što je šira sloboda, to se veća i šira briga ukazuje manjinskim zajednicama, etničkim zajednicama, i naša je sloboda time šira." Ovo su principi kojih se pridržava većina Kosovara danas, uprkos vestima koje dolaze sa Kosova/Kosovë, i molim vas da verujete da se toga drži velika većina naroda danas, ovih postulata, i da na taj način funkcionišu naše institucije danas. Kao što sam već danas rekao, ovakva vrsta ljudi se bavi ljudskim pravima u mnogim zemljama gde izbijaju krize i razotkrivaju razna kršenja ljudskih prava bez obzira na njihovu etničku ili nacionalnu pripadnost. Hteo bih da vas pitam časni Sude da li postoji neka uzvišenija aktivnost u zaštiti ljudskih prava od spremnosti da date svoj život kako bi zaštitili prava ljudi, spremnost 25 godina starog čoveka, a ja ne govorim sada o sebi, nego o hiljadama i hiljadama mojih sunarodnika, koji su bili spremni da žrtvuju sopstveni život kako bi zaštitili prava svog naroda? Ponosan sam što mogu da pomenem ove slavne primere ljudi i ponosan sam na svoju zemlju koja mi je pružila takvo vaspitanje. I zahvaljujući tome, mi smo uvek mogli da napravimo razliku između srpskog naroda i zločinačkog režima. I u takvom duhu, mi smo videli taj režim kao nešto strašno, nešto zlo što je istovetno i za Srbiju i za srpski narod, koga je predstavljao na žalost taj režim. OVK je, hteli to ili ne, to je istorijska činjenica, promoter pozitivnih promena do kojih je došlo u tom regionu, na tom području koje je toliko dugo patilo. Zašto? Zato što je OVK istupila napred kako bi zaštitila civilizacijske i ljudske vrednosti. I kao rezultat zaštite tih vrednosti koje su se više godina nalazile u opasnosti, OVK je sada suočena sa potpunim nestankom. OVK je pomogla NATO savezu na Kosovu/Kosovë. Zapadni svet nije mogao da dozvoli da se demokratske vrednosti i evropska civilizacija ugroze na taj način. Zato sam ja više puta govorio svuda, i na Kosovu/Kosovë, da je balkanski mentalitet takav da ako pomognete jednom, da će onda drugi misliti da ste protiv njega. Ja samo ne želim da moj narod upadne u takvo razmišljanje. Ja sam to govorio svuda javno, kad god sam imao priliku – da NATO nije došao na Kosovo/Kosovë zato što voli Albance ili zato što je protiv Srba. NATO je došao na Kosovo/Kosovë da zaštiti demokratske i civilizacijske vrednosti koje su se nalazile na samom rubu uništenja. Za NATO su svi isti. Časni Sude, ono što sam ranije rekao o događajima iz 1998. godine, tu se ne radi o nagradi, ne radi se o ignorisanju žrtava na

Kosovu/Kosovë. Jer ignorisati 3.000 žrtava među koje računam i 20 žrtava za koje sam ja optužen ovde, jer ja nikada... nikada, nikada neću da prihvatim da sam imao bilo kakve veze sa njihovom sudbinom. To ne znači da niko ne treba da snosi odgovornost za njihovu sudbinu i te zločine, ali pokušavati da po svaku cenu podignete optužnicu protiv OVK, tužilac bi hteo sada, kad je suočen sa nedostatkom činjenica koje je dobio od Srpske službe bezbednosti i zločinačkog Miloševićevog režima, hteo bi sada da igra igru sa Albancima kako bi zadovoljio standarde optužnice. Pošto su Albanci bili ugroženi, a nemamo dovoljno Srba, hajde da onda sklopimo neku optužnicu protiv OVK. Ovde je rečeno da je ovaj predmet dobar primer kako dva naroda mogu da se ujedine. Na ovaj način ne samo da se dva naroda neće povezati niti će to biti u službi mira, već se tu pravi prostor za tenzije unutar mog naroda a koje mogu da izazovu reakcije. Ali u svakom slučaju želim da kažem časni Sude pred vama i pred svim ostalima ovde da ćete čuti ovde razne svedoke, i srpske svedoke. Želim da spomenem jednu stvar koju sam čuo na ovom suđenju, u ovom Sudu, da je jedna osoba koja je svedočila za Tužilaštvo na ovom Sudu na sledeći način opisala situaciju na Kosovu/Kosovë 1998. godine i 1999. godine:" Bio sam u Kruši/Krushë. To je malo selo. Imamo Veliku Krušu/Krushë ë Madhe i Malu Krušu/Krushë ë Vogël na Kosovu/Kosovë. To su dva sela gde su se dogodili brojni masakri. Svi muškarci u tim selima su ubijeni. Tamo su učinjeni strašni zločini, a članovi njihovih porodica su pronađeni u Beogradu, u dvorištu Tajne policije, neke u hladnjačama, a niko se nije interesovao gde su ti ljudi." I on kaže sledeće:"Kada sam ušao u selo, umesto vazduha udisao sam miris krvi". Zašto vam ovo govorim? Zato što ćete ovde za nekoliko dana čuti svedoka optužbe, zapovednika Srpskih snaga koji je komandovao tim masakrom u tom mestu. I on će sada da dođe da sudi i da iznosi dokaze protiv žrtava. On će da svedoči protiv nas. Svi ovde moraju da imaju na umu da trebaju da se pozovu na vlastitu savest i da vide gde nas sve to vodi ili da li se sudi zločincima ili žrtvama. Da li se to sve zajedno isplati... da li to rade zbog karijere ili zbog različitih interesa kada su došli na taj nivo? Moja sudbina, lična moja sudbina me ne brine, moram da vam kažem, jer ja sam svoju sudbinu jednom već položio za Kosovo/Kosovë. Ali ako Bog želi da ovo bude moja sudbina, spreman sam to da prihvatim, to za mene nije problem. Ne brinem zbog toga uopšte. Ali žao mi je međunarodne pravde. Moje mišljenje o njoj je ranije bilo idealističko. Žao mi je mog naroda, jer se sa njim igraju razne igre. Časni Sude, moja zemlja je navikla na nepravdu baš kao što je poznato da se Velika Britanija ili da kažemo da se Zapadna Evropa smatra kolevkom demokratije. Baš kao što neki Britanac može na prvi pogled da vidi da li je neka zemlja demokratska ili ne pošto ima iskustva, nažalost mi, ne znam da li je to prednost, ali niko u Evropi, nijedna država, nijedan narod ne može da prepozna nepravdu pre nas Albanaca, zato jer smo mi mnogo vremena proveli u nepravdi. Želim da kažem još jednu stvar. Jugoslovenski sistem na Kosovu/Kosovë je počeo da propada zbog nepravde i zbog pravnog sistema koji je u potpunosti bio uperen protiv Albanaca. Danas, sve dok u Bosni i Hrvatskoj oni koji su se borili za svoju zemlju uživaju puno poštovanje i počasti i obezbeđen im je prostor za život njima i njihovim porodicama, obezbeđeno im je uključivanje u društvo i mogućnost da nađu posao - u mojoj zemlji se dešava upravo suprotno. U mojoj zemlji je UNMIK odabrao kraći i jeftiniji put: većina pripadnika OVK sada dobija... većina pripadnika OVK dobija bivše zatvore kao nagradu. Do sada je oko 500 pripadnika OVK prošlo kroz institucije takozvane "transparentne pravde". Stotine njih je držano u pritvoru dugo vremena bez ikakvog objašnjenja, bez ikakve presude ili optužnice podignute protiv njih. Na desetine ih je osuđeno i nalaze se u zatvoru. Neki od njih su osuđeni i za ratne zločine. Želeo bih da skrenem pažnju Tužilaštvu da su metode kojima su oni pribegli na ovom Sudu već dugo u upotrebi na Kosovu/Kosovë, i narod Kosova/Kosovë više ne veruje takvom načinu rada. Časni Sude, ja pokušavam da vam objasnim šta to znači da nemate državu. Mi se ovde osećamo kao

siročići. U proteklih 20 meseci mi smi imali tretman koji se razlikovao od drugih pritvorenika. Nikom od službenih lica nije dozvoljeno da nas poseti. UNMIK o nama uopšte ne brine. Naše sopstvene institucije kažu da nemaju nadležnost i ovlašćenja, ne znam šta sve ne. I tako na kraju, jer ne postoji institucionalna briga, mi se ovde nalazimo u vašim rukama. Ja se osećam kao da smo napušteni. Niko ne može da sankcioniše one koji krše naša prava. Mi smo jedini izloženi takvoj vrsti tretmana do sada, ja mislim. Predstavnici svake države smeju da uspostave kontakt. Svaka grupa zatvorenika iz bivših jugoslovenskih republika ima po zakonu pravo na odgovarajuću brigu i za njih i za porodice njihove, i dobijaju i finansijsku i pravnu pomoć, dok o nama niko ne vodi računa. Niko ništa nije učinio bez obzira na neke od lokalnih inicijativa. Mislim da je poslednji trenutak da se sa nama postupa drugačije. Mislim da zaslužujemo ljudski tretman. Nadam se da će tamošnje institucije uvideti šta se stvarno dešava sa njihovim građanima, jer mi smo pre svega građani Kosova/Kosovë i nalazimo se ovde. A sada se pokušava sa revizijom prošlosti Kosova/Kosovë po instrukcijama kancelarije Tužilaštva. Časni Sude, blizu sam kraju, ali želim da kažem još jednu stvar. U odsustvu institucionalne brige, bez obzira na užasnu situaciju u kojoj se nalazimo, bez obzira na nepravde koje su učinjene prema nama, bez obzira na stalne pretnje koje se upućuju našim porodicama, želim ovo da znate: naše porodice na Kosovu/Kosovë su pod stalnim pritiskom i pretnjama.. Mi imamo podršku ljudi i građana Kosova/Kosovë, onih za koje smo se borili, i oni nam pomažu na sve moguće načine. To nam pomaže da istrajemo. Svaki građanin Kosova/Kosovë je na svoj način pokazao podršku bilo putem pisama, bilo putem javnih iznošenja naklonosti i to je ono što nas održava da istrajemo, kao što sam rekao. Naše porodice su izložene stalnim pritiscima. Kosovom/Kosovë sada upravlja UNMIK a pitanje bezbednosti je pod njegovim nadzorom. Vi možete ovde da dovedete čitavo Kosovo/Kosovë ako želite. Svakog bivšeg pripadnika Oslobođilačke Vojske Kosova možete ovde da dovedete. Ako ne možete da dovedete prave krivce, možete da onda dovedete obične građane i obične članove. Možete čak da zatvorite i moju majku, jer ona naravno kune one ljude koji su me ovamo doveli. I nju možete da optužite po bilo kojoj optužbi. Ja se osećam ugroženo, mi smo ugroženi. U toku poslednjih mesec dana ti su pritisci još i pojačani. Bez ikakvog upozorenja smo sprečeni da komuniciramo sa našim porodicama u našoj zemlji bez ikakvog razloga. Službenik Pritvorske jedinice nam je rekao da nikada nismo prekršili nijedno pravilo, nijedno pravilo u pritvorskoj ćeliji. I sada bez ikakvih razloga, kao što sam rekao, njima nije dozvoljeno da nas posete, a to se dešava samo kada su u pitanju Albanci sa Kosova/Kosovë jer se smatra da nama mogu da rade sve što zamisle pošto nas niko ne štiti i niko ne brine o nama. Još jedna stvar: Nadam se časni Sude, uveren sam da će na ovom Sudu vaša presuda značiti pravdu, ali do sada stvari idu u skladu ja bih rekao sa starom kineskom poslovicom: "Kada postoji volja da se neko kazni, biće i dokaza." Ili kao što je Hilary Clinton napisala u svojim memoarima opisujući jednog dobro poznatog advokata: "Ako tužioci uđu u igru, oni mogu da naprave optužnicu čak i protiv sendviča". Plašim se da je kineska poslovice koju sam spomenuo logika po kojoj se stvari ovde odvijaju, bar na osnovu onoga što sam juče čuo. Dozvolite mi sada da spomenem izreku jedne gospođe iz Francuske koja odgovara čini mi se mojoj i našoj sadašnjoj situaciji. Posle Drugog svetskog rata, gospođa čije je ime Michelle Morelle je rekla odmah nakon nekoliko sati pošto je oslobođena, posle kapitulacije fašizma: "U cik zore slobode, ne verujući u stvarnost, našla sam se u ekstazi, paralizujućoj ekstazi. Pokušavala sam sama sebi da kažem da sam slobodna. Pokušavala sam da napišem pesmu, ali nikada nisam uspela da kažem više od toga da sam slobodna, slobodna, da sam najzad slobodna." Ona kaže: "Za mene do sada pojam slobode nije bio širi od toga." Časni Sude, ovim citatom želim da kažem sledeće: dokle god pojam slobode za mene ne bude širi od pojma slobode te francuske gospođe i Francuza posle Drugog svetskog rata, nažalost i za moj narod takođe,

iako je već prošlo pet godina, taj se pojam [slobode] i dalje ne širi, već se u stvari sužava. Nadam se da će oni čija je obaveza da nešto urade po tom pitanju shvatiti da se narod koji je u dugom periodu patio neće zadovoljiti samo sa tim da bude slobodan i da ga ne premlaćuju, jer sloboda sadrži široko značenje, da možete da odlučujete o svojoj sudbini, da možete da nađete posao, da radite i da živite kako vi želite. Juče je Tužilaštvo objasnilo njihove poglede o tome kakav sam ja bio zločinac. Ali da sam kojim slučajem ja bio vojnik u Srpskoj vojsci, onda bi sve bilo u redu. Ja govorim... mislim o onim oficirima koji su činili loše stvari, a ne na profesionalce. Časni Sude, ja sam ponosan i zahvalan sam Bogu što mi je omogućio da zajedno sa mojim saborcima branim 85.000 civila koji su šest meseci bili ugroženi od Specijalnih jedinica, Srpskih jedinica koje je predvodio ozloglašeni kriminalac kome se danas sudi u Srbiji Miodrag Luković – Legija. I možete da zamislite da čovek koji više nema koga da ubije odluči da ubije svog predsednika vlade. Dakle, to je način na koji mi vidimo Lapušnik/Llapushnik. On je bio vođa operacije u Lapušniku/Llapushnik i ja se nadam da će vreme sve da razjasni. Pripadnici Srpske tajne policije će ovde da svedoče, oni koji su godinama planirali, instruisali i sprovodili politiku istrebljenja mog naroda. Posle svega, i Srbija je sama danas suočena sa posledicama ostataka režima i njegovih službi. Pogledajte molim vas beogradske zvaničnike i vidite šta je ta Tajna služba učinila samoj Srbiji. Zamislite onda šta je ona učinila na Kosovu/Kosovë. Ti ostaci službi i dalje ucenjuju kao što su i ucenjivali ljude na Kosovu/Kosovë kako bi postigli svoje ciljeve. Neko bi želeo da Srpska UDBA natera Albance da osude ne samo Fatmira Limaja nego i Kosovo/Kosovë. Siguran sam da im to neće poći za rukom zato što smo mi danas slobodni i što znamo šta znači sloboda. Sloboda koju Kosovo/Kosovë danas ima uvažena gospodo, časni Sude nije sloboda koju sam ja doneo svojoj porodici. Moje su ruke juče opisane kao krvave ruke, ali u tim rukama sam ja kao i moji saborci čuvali osmehe svoje dece. Sada imamo otvorene jaslalice, vrtiće, škole. Život ide dalje. Deca se smeju. Roditelji se više ne boje za sudbinu svoje dece. I ja sam zaista srećan zbog toga, jer ako sam i nešto malo učinio, učinio sam to za svoju zemlju. Doprineo sam nešto svojoj zemlji bez obzira na to što me je to koštalo pritvaranja. I ja sada ne mogu da uživam tu slobodu za koju sam se borio, jer je Tužilaštvo ovog Suda na trenutak prekinulo moje snove i razdvojilo me od mojih voljenih. Jedino što ja sada znam jeste - da sam ja danas na Kosovu/Kosovë, tamo bi i dalje postojala potreba mog doprinosa u izgradnji demokratskog društva, što me žalosti i stvara mi patnju jer nemam mogućnost da doprinesem izgradnji demokratskog društva, što je bio ideal svih građana Kosova/Kosovë. Ali se nadam da ću moći da se vratim i da dam svoj doprinos tamo gde je najpotrebnije i gde ja to mogu. I na kraju, postoji jedna stara albanska poslovice: "Sumnja je poput magle koja pokriva predivan krajolik". Ova magla koja je... Tužilaštvo stalno pokušava da moju ličnost prekrije maglom. Ja se nadam da ćete vi časni Sude uspeti da rasterate tu maglu kako bi videli stvarnu sliku koja se nalazi u suštini, da vidite ko sam ja zaista, ko sam ja bio i da li zaslužujem da budem ovde gde se danas nalazim. Časni Sude, želeo bih da mi ne trpimo isti tretman koji smo imali do sada, već da dobijemo ono što zaslužujemo, jer mi ne želimo ništa više ali i ništa manje od drugih zatvorenika. Takođe želim... želim da kažem da pozitivna atmosfera koja sada vlada, podrška koju ja uživam među narodom na Kosovu/Kosovë, a što Tužilaštvo čini ljubomornim i želi da ga transformiše u preteću atmosferu za svoje svedoke. Časni Sude, ja nisam kriv što mene poštuje narod na Kosovu/Kosovë i što je na svaki mogući način pokazao da podržava moj rad i moje aktivnosti. Na Kosovu/Kosovë nema saosećanja... mislim, nema mržnje prema Haškom tribunalu. Saosećanje sa mnom ne znači da su ljudi protiv ovog Suda, to možete i sami da vidite. Ljudi govore da veruju u ovaj Sud, ali u isto vreme i meni veruju, i ja ne vidim ništa loše u tome. Nema negativnih tendencija na Kosovu/Kosovë u vezi sa ovim što se ovde dešava. To samo pokazuje da ljudi tamo gledaju u ovaj Sud kao na tračak

nade, jer su oni žrtve. Oni smatraju da će se ovde suditi zločincima koji su uništili Kosovo/Kosovë. Za njih je jedina nada to da će po prvi put u našoj istoriji stvarni zločinci biti osuđeni i kažnjeni, ali se na žalost to sada ne dešava, već se dešava suprotno. Neki sada sumnjaju da se Albanci koriste kao žrtveni jarci samo zato jer to Beograd želi, bez obzira da li postoje činjenice ili ne i da zbog toga po svaku cenu mora da se podigne Optužnica. Već sam vam rekao, možete ovde da uhapsite i dovedete koliko god hoćete ljudi sa Kosova/Kosovë, ali morate da se zabrinete o verodostojnosti onoga što se ovde dešava, a posebno koliko ovaj proces podriva i šteti Kosovu/Kosovë i Međunarodnoj pravdi. Zahvaljujem vam se na vašem strpljenju, na mogućnosti koju ste mi dali da vam se obratim i da dam ovu izjavu. Ponovo časni Sude u zaključku, ja želim da izrazim svoje saučešće i žaljenje zbog svih žrtava, bez obzira da li su pripadnici mog naroda ili srpskog naroda. Nadam se da će stvarni krivci za sve tragedije biti pronađeni i osuđeni. Jer žrtve će biti zadovoljne samo ako osudite prave krivce. Oni žele da se osude ubice - krvnici, oni koji su im naneli bol. Pred vama sada nije ubica nego zaštitnik žrtava, čovek koji je pokušao da služi svom narodu i svojoj zemlji i da joj donese slobodu, i ja sam srećan zbog svega što sam učinio u službi svoje zemlje. Hvala vam puno.

SUDIJA PARKER: Hvala vam gospodine Limaj. Gospodine Guy-Smith, ako sam dobro shvatio, Odbrana gospodina Balae neće sada da iznese svoju Uvodnu reč?

ADVOKAT GUY- SMITH: To je tačno. Mi zadržavamo pravo da iznesemo Uvodnu reč kasnije, časni Sude.

SUDIJA PARKER: Hvala vam zaista. A sada gospodine Topolski, žao mi je. Mislim da smo i vi i ja očekivali da ćete danas moći da date Uvodnu reč, ali moramo da prekinemo sa radom u 13.45 časova kako bi sudnica bila spremna u 14.15 časova za sledeće suđenje. Dakle, vi ćete moći da govorite sutra u 14.15 časova.

ADVOKAT TOPOLSKI: Lepo je od vas što se izvinjavate zbog toga, ali mislim da je ovo što smo sada čuli naravno važno, a ja ću biti spreman sutra popodne da nastavim.

SUDIJA PARKER: Hvala vam. Sada prekidamo sa radom do sutra u 14.15 časova. Gospodine Mansfield?

ADVOKAT MANSFIELD: Izvinjavam se što ću da vas zadržim samo jedan minut, a radi se o nečemu što je izvan dometa Suda. Želim da kažem da ću zbog mojih obaveza u Londonu koji traju još od prošle godine, morati da odem tamo na dan ili dva. Ja sam sa mojim ko-braniocem govorio o stvarima koje ćemo pokriti i koje će pokriti drugi, ali bih želeo da znate da neću biti ovde, jer imam neke profesionalne obaveze koje bojim se da traju već devet meseci.

SUDIJA PARKER: Hvala vam na obaveštenju gospodine Mansfield. Siguran sam da će gospodin Khan biti voljan i spreman.

TUŽILAC CAYLEY: Gospodine Predsedniče [Pretresnog veća], mogu li da pokrenem jedno pitanje pre nego što prekinemo sa radom, jer izgleda da gospodin Mansfield neće biti ovde sutra? Naš sledeći svedok, Ole Lehtinen je službenik istražitelj. Ja sam o tome razgovarao sa gospodinom Topolskim. Ja bih želeo da mi tokom njegovog svedočenja možemo da razgovaramo o stvarima koje se ne tiču njegovog svedočenja nakon što položi

zakletvu, zato jer je on službenik istražitelj u ovom predmetu, a potreban nam je i za druge namene. A ja bih zato želeo da se obezbedim sa dozvolom Suda po tom pitanju.

SUDIJA PARKER: Malo sam zbunjen. Mislite tokom njegovog svedočenja?

TUŽILAC CAYLEY: Možda ćemo tokom njegovog svedočenja govoriti o stvarima koja se ne tiču njegovog svedočenja.

SUDIJA PARKER: Koliko vremena mislite da će on da svedoči?

TUŽILAC CAYLEY: Dva do tri dana.

SUDIJA PARKER: Oh, shvatam, shvatam. Onda ću sada da se okrenem na drugu stranu. Gospodine Mansfield?

ADVOKAT MANSFIELD: Da. Časni Sude, malo je teško sada da se odgovori na nešto što je ovako obrazloženo. Ja svakako prihvatam sve što je gospodin Cayley rekao i ja ne sugerišem da je u pitanju nešto drugo. Međutim, malo nam je teško da to kažemo. To je neuobičajena stvar, i mislim da on nije rekao da te stvari nisu u vezi sa predmetom.

SUDIJA PARKER: Ja sam razumeo upravo suprotno?

ADVOKAT MANSFIELD: Da?

SUDIJA PARKER: Da.

ADVOKAT MANSFIELD: Ako je to povezano sa predmetom, šta je to onda toliko važno, ako možete da nam kažete, da o tome mora da se govori za vreme njegovog svedočenja? To bi nam bilo od pomoći prilikom donošenja naše odluke.

TUŽILAC CAYLEY: Gospodine Predsedniče, on je službenik istražitelj za ovaj predmet, koji nam je pomagao u dovođenju svedoka ovde i on nam je zbog toga potreban. A ako ne možemo da pričamo sa njim o tome, onda ne možemo ni da dovedemo svedoke koji bi trebali da govore posle njega. To je ono o čemu mi želimo da razgovaramo sa njim, a ne o pitanjima koja se tiču njegovog iskaza ili njegovog svedočenja u ovom predmetu, kako bi osigurali da i dalje imamo dovoljno svedoka. I to je ono što je nama potrebno.

SUDIJA PARKER: Hvala vam gospodine Cayley. Gospodine Mansfield, imate li prigovor na to da gospodin Cayley razgovara o dolasku drugih svedoka na ovaj Sud?

ADVOKAT MANSFIELD: Ne, naravno da ne.

SUDIJA PARKER: Gospodine Guy-Smith?

ADVOKAT MANSFIELD: Mogu li samo da dodam da ukoliko je moguće da neko želi to da uradi, ja tu ne mogu ništa da kažem.

ADVOKAT GUY- SMITH: Ukoliko teme budu ograničene na teme koje su pomenute, onda se ne protivim.

SUDIJA PARKER: Hvala vam. Gospodine Topolski?

ADVOKAT TOPOLSKI: Gospodin Cayley mi je već rekao da će oni sa tim svedokom pod zakletvom da govore samo o tome, i na toj osnovi sam ja i dao svoj pristanak.

SUDIJA PARKER: Da.

ADVOKAT TOPOLSKI: I dalje isto smatram.

SUDIJA PARKER: Na ovoj ograničenoj i preciznoj osnovi gospodine Cayley – da, vi možete da razgovarate sa svedokom.

TUŽILAC CAYLEY: Hvala vam gospodine Predsedniče.

SUDIJA PARKER: Rasprava je sada završena.

Sednica završena 13.46 h.

Nastavlja se u sredu, 17. novembra 2004. godine u 14.15. h.

Fond za humanitarno pravo

